د غیر مقلدینو اعتراضونه

او د هغوی جوابونه د احنافو د دلایلو سره

مؤلف:

مولانا احمد علي شیخ (شهداد کوټ)

(فاضل جامعة العلوم الاسلامية علامه بنوري ټاون کراچي)

ژباړن:

احمد زاهد (قندهاري)

د غیر مقلدینو اعتراضونه

او

د هغوی جوابونه د احنافو د دلایلو سره

تالیف:

مولانا احمد علي شیخ (شهداد کوټ)
(فاضل جامعة العلوم الاسلامیة علامه بنوري ټاون - کراچي)

ژباړن:

مولوي احمد زاهد (قندهاري)

د دې کتاب ټول حقوق د خپرندويې ټولنې سره خوندي دئ!

د کتاب پېژند پاڼه:

❖ د کتاب نوم :............د غير مقلدينو اعتراضونه
❖ ليکوال :.مولانا احمد علي شيخ (شهداد کوټ)
❖ ژباړن :........مولوي احمد زاهد (قندهاري)
❖ کمپوز او ډيزاين :.......پوهه خپرندويه ټولنه / کندهار
❖ خپروونکی :........پوهه خپرندويه ټولنه / کندهار
❖ د چاپ شمېر :..............................(۱۰۰۰)
❖ د چاپ کال :...............۱۳۹۲ هجري لمريز کال
❖ د چاپ وار :............................لومړی ځل
❖ د خپروني لړ :..............................(۲٦)
❖ اړيکه :.......................۰۷۰۷۲٦۲۰٦۵
❖ ايميل :.............. *ppa_2011@live.com*

د تعليم الاسلام راډيو د ويب پاڼې له خوا
www.Taleemulislam-radio.com

د مضامینو فهرست

شمېره	لړلیک	مخ

۱. د خپروونکی یادښت........................ ۸
۲. سرېکي ۹
۳. د جمعې د لمانځه لپاره دوه اذانونه ۱۲
۴. د اقامت الفاظ هم د اذان په ډول دوه دوه دي ۱۲
۵. د یوې یوې کلمې والا اقامت حقیقت ۱۵
۶. په لمانځه کي تر نامه لاندي لاس تړل................ ۱٦
۷. پر ځیګر د لاس تړلو روایتونه او د هغو لنډ جوابونه. ۱۸
۸. د امام په اقتداء کي قرآئت نه ویل................ ۲۰
۹. سورة فاتحه هم په قرآئت کي شامله ده.............. ۳۲
۱۰. د قرآئت خلف الامام په باره کي د صحابه کرامو فتوا ۳۳
۱۱. د قرآئت خلف الامام په اړه د لویو تابعینو فتوا ۳۷
۱۲. د غیر مقلدینو د قرآئت خلف الامام په اړه دلایل او د ۳۸
۱۳. د خبرو پای ۴۷
۱۴. "آمین" کرار ویل.................... ۴۸

۱۵. په زوره د آمین ویلو د دلایلو جوابونه ۴۹
۱۶. رکوع ته د تلو او د رکوع څخه د را پورته کېدو په ... ۵۰
۱۷. د صدیق اکبر رضي الله عنه عمل ۵۵
۱۸. د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه عمل........ ۵٦
۱۹. د حضرت علي کرم الله وجهه عمل......... ۵٦
۲۰. د عبدالله بن عمر رضي الله عنه عمل ۵۷
۲۱. د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه عمل........... ۵۷
۲۲. د حضرت ابوهریرة رضي الله عنه عمل ۵۷
۲۳. د حضرت عبدالله بن مسعود او حضرت علي رضي الله عنهما د ۵۸
۲۴. وتر درې رکعته یو ځای کول............ ۵۹
۲۵. د رکوع څخه مخکي دعا قنوت ویل............ ٦۳
۲٦. په وترو کي باید کوم قنوت وویل سي؟ ٦۵
۲۷. تراویح شل (۲۰) رکعته دي ٦٦
۲۸. د اتو (۸) رکعتو تراویحو دلایلو ته لنډه کتنه ۷۲
۲۹. د سهار د فرضو څخه وروسته د لمر د راختو څخه .. ۷۴
۳۰. د جنازې په لمانځه کي سورة فاتحه لوستل ۷۴
۳۱. د نارینه او د ښځي په لمانځه کي فرق ۷۷
۳۲. د نابالغ امامت................ ۷۸
۳۳. په یوه مجلس کي درې (۳) طلاقه ورکول ۷۹
۳۴. د غیر مقلدینو د دلایلو جوابونه............ ۸۳
۳۵. د قربانۍ یوازي درې (۳) ورځي دي........... ۸۵
۳٦. په دواړو لاسو د روغبړ کولو ثبوت............ ۸٦
۳۷. مخلوق ته "مولانا" ویل ۸۸
۳۸. په سورة الحج کي یوازي یوه لومړۍ سجده ده...... ۸۹

۳۹. د غیر مقلدینو د دوارو دلایلو جوابونه............ ۹۰
۴۰. د خصي حیوان قرباني روا ده ۹۱
۴۱. د قضاء حاجت په وخت کي قبلې ته مخ یا ۹۲
۴۲. تقلید شخصي واجب دئ ۹۳
۴۳.پای ۹۵
۴۴.ماخذ و مراجع ۹۶

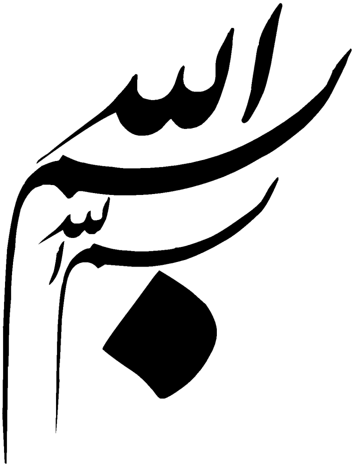

د خپرونکی یادښت

اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ وَ اَسْتَعِيْنُهٗ وَ اَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ، وَ الصَّلَاةُ عَلٰى نَبِيِّ الْعَرَبِيِّ مُحَمَّدٍ ﷺ، وَ عَلٰى اٰلِهٖ وَ اَصْحَابِهٖ الَّذِيْنَ هُمْ بَارَزُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَ عَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِيْنَ. اَمَّا بَعْدُ!

درنو لوستونکو!

لکه څنګه چې تاسو پوهېږئ چې په نني وخت کې د غیر مقلدینو لخوا ډېر اعتراضونه پر احنافو او پر څلورو امامانو ترسره کېږي، چې په ترڅ کې ئې عام ولس چې د پوهي کچه ئې ټیټه ده په لوي تشویش او جنجال کې اخته کړي دي. د دوی د اعتراضونه څخه د خلاصون په هیله "مولوي احمد زاهد قندهاري صاحب" همدا کتاب "د غیر مقلدینو اعتراضونه" د اردو ژبې څخه و پښتو ژبې ته ژباړلی دئ. الله تعالی دې ژباړن او د ده ټولو مرستندویانو ته د دې لوی خدمت اجر ورکړي او الله تعالی دې دا کتاب د قبولیت و درجې ته ورسوي. الله تعالی دې ژباړن ته نور وس ورکړي چې همداسې د ولس په خدمت کې واوسي، موږ ورته لاس په دعا یو چې الله تعالی دی د خپل دین د خدمت لپاره یو ستره وسیله وګرځوي. (آمین)

هیله ده چې دا کتاب د لوستونکو د پوهې د سطحې لوړولو لپاره یوه وسیله وګرځي او د ګرانو لوستونکو څخه هیله کوو چې د هر ډول تېروتنو په هکله د ادارې څخه خپل نظر و نه سپموي.

په همدې هیله
د پوهي خپرندویې ټولني اداره

سرېکي

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمده و نصلی علی رسوله الکریم، اما بعد !

په نني عصر کي د کفر او الحاد توپانونه په نوي نوي شکل کي پیدا کېږي. احادیث د اعتماد وړ نه بلل کېږي، په قرآن کریم کي ډول ډول د تحریف معنوي ارادې لیدل کېږي په داسي حال کي هیڅ یو د خدای څخه وېرېدونکی، شعور لرونکی او د علم خاوند ته دا پکار نه ده چي هغه د دې فروعي مسایلو بحثونه را تازه کړي او په مسلمانانو کي یوه ډول فتنه پیدا کړي. مګر افسوس چي غیر مقلدینو چي خپل ځانو ته "اهل حدیث" یا "جماعة المسلین" وایي د دغو خلکو فکرونه، کوښښ، دعوت یوازې دې کي خرڅېږي چي حنفیان ګمراه، بې لمانځه تر دې چي کافران او مشرکان ئې وګرځوي.

په خاصه توګه خو د "جماعة المسلمین" ډله د خپلو پلویانو څخه ماسېوا د ټولي نړۍ مسلمانانو ته کافران وایي او تر دې چي د کعبې امام هم مسلمان نه ګڼي، د حج او د عمرې په وخت کي د کعبې په امام پسي اقتداء نه کوي. غیر مقلدینو په خاصه توګه د رفع الیدین، آمین بالجهر، قرآئت خلف الامام او د تقلید په مسئلو کي خلک سرګردانه کړي دي.

د دې برعکس زه نه یم خبر چي یو وخت زموږ سُني دي غیر مقلد ته ورغلی وي او هغه ته دي ویلي وي چي ستا لمونځ نه صحیح کېږي او هغه دي ئې په وهم کي اچولی وي. تبلیغیان چي یو بې لمانځه پر لمانځه راولي او هغه لمونځونه شروع کړي نو غیر مقلدین ورسي هغه ته وسوسې ور اچوي چي ستا لمونځ نه صحیح کېږي زه د غیر مقلدینو د دې حرکت څخه ډېر گیله من یم.

د غیر مقلدینو دا عادت دئ چي د خپل مذهب خلاف هر حدیث ضعیف بولي. حقیقت دا دئ چي د دوی خپل دلایل اکثره د ضعیفو حدیثو څخه دي. کله داسي وي چي زمونږ په دلیل کي په ډېرو سندو کي په یو سند کي یو راوي ضعیفه وي نور سندونه ټوله صحیح وي نو دی پر هغه ضعیف سند باندي ډېر بحث کوي چي دا حدیث ضعیف دئ.

د لوستونکو او په خاصه توگه د غیر مقلدینو څخه دا هیله کوم چي دا خبره په ښه غور واوړئ چي امام ابوحنیفة رحمه الله په ۸۰ هـ کال کي زیږېدلی دئ او په ۱۵۰ هـ کال کي وفات سوی دئ. امام صاحب رحمه الله تابعي وو، د ډېرو صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه ئې حدیثونه اورېدلي دي که چیري یو حدیث ضعیف وي د راوي د ضُعف په وجه هغه راوي د امام صاحب رحمه الله د زماني څخه ډېر وروسته وي نو امام صاحب رحمه الله خو د دې ضعیفه راوي څخه روایت نه دي کړی له همدې امله نو هغه حدیث د امام صاحب رحمه الله په دور بالکل صحیح دئ.

د صحاح سته محدثین (امام بخاري، امام مسلم، امام ابو داؤد، امام ترمذي، امام ابن ماجه، امام نسائي رحمة الله علیهم) دوی تر امام صاحب رحمه الله وروسته راغلي دي امام صاحب رح د دوی ټولو څخه مخکي دئ او د "خیر القرون" د زماني دئ.

د یو ځو غیر مقلدینو څخه مو دا هم اورېدلي دي چې صحیح حدیثونه یوازې د صحاح سته په خاص ډول د بخاري او مسلم حدیثونه دي. که یو څوک پر خپل مسلک باندې د دې خلاف یو داسې حدیث خپل دلیل وګرځوي چې هغه د صحاح سته څخه علاوه په یو بل معتمد کتاب کې وي نو دوی په دې وینا سره د هغه حدیث د منلو څخه انکار وکړي چې د دې ذکر په صحاح سته کې نه سته، په حقیقت کې دا خبره غلطه ده. دا خبر خو حقیقت ده چې د صحاح سته اکثره حدیثونه صحیح دي لیکن دا خبره ګرسره غلطه ده چې ټوله صحیح حدیثونه په صحاح سته کې دي او بس. داسې نه ده بلکې د حدیثو په نورو کتابو کې هم د مستندو روایتو لویه ذخیره موجوده ده.

د ډېرو مشکلاتو سره سره ما دا فکر وکړي چې یو داسې مختصر کتاب ولیکم چې په هغه کې د غیر مقلدینو سره پر هغه خاصو مسایلو باندې بحث وسي او هر مسئله مختصره او دلیل ولري. د قناعت خاوندانو ته خو یو دلیل هم بس دئ او نه منونکو ته خو قرآن او حدیث هم کفایت نه کوي. په دې رساله کې موږ په ډېر ښایسته انداز باندې پر دغو مسئلو باندې مختصر او مدلل بحثونه کړي دي، هیله کوم چې ستاسو د خوښې وړ وګرځېږي.

و ما توفیقی الا بالله

د دعاء په هیله

احمد علي شیخ شهداد کوټ (سندھ)

(فاضل جامعة العلوم الاسلامیة علامه بنوري ټاون، کراچي)

د جمعې د لمانځه لپاره دوه اذانونه

دلیل:

عَنِ الزُّهْرِی رحمه الله قَالَ: سَمِعْتُ السَّائِبَ بْنَ یَزِیْدِ رضي الله عنه یَقُوْلُ اِنَّ الْاَذَانَ یَوْمَ الْجُمُعَةِ کَانَ اَوَّلُه حِیْنَ یَجْلِسُ الِامَامُ یَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَی الْمِنْبَرِ فِیْ عَهْدِ رَسُوْل الله صلی الله علیه وسلم وَاَبِیْ بَکْرٍ وَ عُمَرَ رضي الله عنه فَلَمَّا کَانَ فِیْ خِلَافَةِ عُثْمَانَ وَکَثُرُوْا اَمَرَ عُثْمَانُ رضي الله عنه یَوْمَ الْجُمُعَةِ بِالْاَذَانِ الثَّالِثِ فَاُذِّنَ بِهِ عَلَی الزَّوْرَاءِ فَثَبَتَ الْاَمْرُ عَلٰی ذٰلِکَ. (بخاري، ج: ۱، ص: ۱۲۵. قدیمي کتب خانه)

ژباړه: حضرت سائب بن یزید رضي الله عنه فرمایي: چې مخکې به اذان د جمعې مبارکې په ورځ هغه وخت کېدې چې امام به پر منبر کښېنستې، د نبي کریم صلی الله علیه وسلم، حضرت ابوبکر صدیق او حضرت عمر رضي الله عنهما په زمانه کې همداسې کېده. بیا چې د حضرت عثمان رضي الله عنه په زمانه کې مسلمانان ډېر سول نو حضرت عثمان رضي الله عنه د جمعې په ورځ د دریم اذان (د اقامت سره) حکم وکړي. د دې ځخه وروسته پر "زرواء" نومي ځای باندې اذان وسو او بیا همدا اصطلاح وګرځېدله. (چې په هر ښار کې به مسلمانانو د جمعې په ورځ دوه آذانونه کول)

د اقامت الفاظ هم د اذان په ډول دوه دوه دي

د احنافو په نزد د اقامت کلمې اوولس (۱۷) دي. د اذان په شان اقامت هم دوه دوه ځله ویل کېږي یوازې په اقامت کې د "قد قامت

الصلوة، قد قامت الصلوة" اضافه کېږي او همدا د حضرت بلال رضي الله عنه اقامت دئ او دا اقامت به په نبي کریم صلی الله علیه وسلم پسي کېدي. امام بخاري، امام مسلم، امام ابو داؤد، امام نسائي رحمة الله علیهم او د امام ابن ماجه رحمه الله استاذ امام ابوبکر بن ابی شیبه رحمه الله هم په خپل کتاب "مصنف ابن ابی شیبه" کي همدا روایتونه را نقل کړي دي.

۱- دلیل:

اِنَّ بِلَالًا رضي الله عنه کَانِ یُثْنِی اَلْاذَانَ وَالْاِقَامَةَ.

(مصنف ابن شیبه، ج:۱، ص: ۲۳۴، مکتبه امدادیه ملتان)

ژباړه: حضرت بلال رضي الله عنه به د اذان او اقامت کلمې دوه واره ویل.

۲- دلیل:

عَنِ الْاَسْوَدِ رحمه الله عَنْ بِلَالٍ رضي الله عنه قَالَ: کَانَ اَذَانُهُ وَ اِقَامَتُهُ مَرَّتَیْنِ مَرَّتَیْنِ. (مصنف عبدالرزاق، ج:۱، ص: ۴۶۳. بیروت)

ژباړه: د اسود رحمه الله څخه روایت دئ چي د حضرت بلال رضي الله عنه د اذان او اقامت کلمې دوې دوې وې.

۳- دلیل:

عَنِ الرَّبِیْعِ بْنِ قَیْسٍ رحمه الله اَنَّ عَلِیًّا کَانَ یَقُوْلُ: اَلْاَذَانُ وَ الْاِقَامَةُ مَثْنٰی. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱،ص:۲۳۴)

ژباړه: د ربیع بن قیس رحمه الله څخه روایت دئ چي حضرت علي کرم الله وجهه به د اذان او اقامت کلمې دوه دوه ځلي ویلې.

۴- دلیل:

کَانَ عَبْدُاللهِ بْنُ زَیْدِ الْاَنْصَارِیُّ رضي الله عنه مُوَذِّنَ النَّبِیِّ صلی الله علیه وسلم یُشْفِعُ الْاَذَانَ وَ الْاِقَامَةَ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ص: ۲۳۴)

حضرت عبد الله بن زید انصاري ﷛ د نبي کریم ﷺ مؤذن وو، د اذان او اقامت کلمې به ئې جوړه (دوې دوې) ویلې.

۵- دلیل:

اَنَّ سَلْمَةَ بْنَ الاَ كْوَعِ ﷛ كَانَ يُثْنِي الْاِقَامَةَ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص:۲۳۴)

حضرت سلمه بن الاکواع ﷛ د اقامت کلمې دوه ځلي ویلې.

٦- دلیل:

عَنْ اِبْرَاهِيْمَ قَالَ: الاذان والاقامة مثنى مثنى. (کتاب الاثار، ص: ۲۱)

حضرت ابراهیم نخعي ﵀ فرمایلي دي چې اذان او اقامت دوه دوه واره دي.

۷- دلیل:

كَانَ اَصْحَابُ عَلِيٍّ وَ اَصْحَابُ عَبْدِاللهِ ﷡ يُشْفِعُوْنَ الْاَذَانَ وَ الْاِقَامَةَ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۱، ص: ۲۳۴)

ژباړه: د حضرت علي او د عبد الله بن مسعود شاګردانو ﷛ به اذان او اقامت دوه دوه ځله ویل.

۸- دلیل:

عبدالرحمن بن ابی لیلی عَنْ عَبْدِ الله بْنِ زَيْدٍ قَالَ: كَانَ اَذَانُ رَسُوْلِ الله ﷺ شُفْعًا شُفْعًا فِي الْاَذَانِ وَالْاِقَامَةِ. (ترمذی، ج:۱، ص:۴۸، قدیمي کتب خانه)

عبدالرحمن بن ابی لیلی د عبد الله بن زید څخه روایت کوي چې د رسول الله ﷺ (د مؤذن) اذان او اقامت دوه ځله وو.

اعتراض: وایي چي عبدالرحمن بن ابی لیلی د حضرت عبدالله بن زید ﷛ څخه نه دي اورېدلي؟

جواب: په دار قطني کي راغلي دي چي حضرت عبدالله بن زید ﷛ د حضرت عثمان ﷛ تر خلافت پوري وو او عبدالرحمن بن ابی لیلی خو د حضرت عمر ﷛ د خلافت په دور کي لا هم وو.

د یوې یوې کلمې والا اقامت حقیقت

په دې باره کي غیر مقلدین د حضرت بلال ﷛ یو حدیث خپل دلیل گرځوي په کوم کي چي اقامت یوې کلمې والا ثابته وي. د دې حدیث لنډ جواب دا دئ چي د حضرت بلال ﷛ څخه د دې متعلق دواړه قسمه روایتونه را نقل سوي دي یوې کلمې والا هم او د دوې کلمې والا هم څنگه چي مستدرک حاکم، طحاوي شریف، بیهقي، مصنف ابن ابی شیبه، مصنف عبدالرزاق او نورو د حضرت بلال ﷛ څخه د دوو کلمو والا اقامت روایت را نقل کړی دئ. نو اصل حقیقت دا دئ چي حضرت بلال ﷛ په شروع کي پر یوې کلمې والا اقامت باندي عمل کوي لیکن وروسته ئې پر دوو کلمو والا اقامت باندي عمل شروع کړي ځکه چي ابوداؤد ص: ۷۳، ج: ۱، مکتبه ایچ ایم سعید کمپني. ترمذی ص: ۴۸، ج: ۱. نسائي، ص: ۱۰۳، ج: ۱. ابن ماجه، ص: ۵۲ کي د حضرت ابو محذوره ﷛ څخه روایت دئ هغه فرمایي چي رسول الله ﷺ هغه ته د اقامت اوولس (۱۷) کلمې (دوه دوه واره) ور وښوولې او حضرت ابو محذوره ﷛ په ۹ هـ کي اسلام راوړي دي ځکه دا د دې ثبوت دئ چي حضرت بلال ﷛ چي کوم اقامت کوي هغه پر اوولس (۱۷) کلمو باندي مشتمل وو، ځکه چي د

ده یوې کلمې والا اقامت د ده پخوانی عمل بلل کېږي او دوو کلمو والا اقامت ئې آخري عمل بلل کېږي په دې صورت کې په ټولو روایتونو کې تعارض ختمېږي.

په لمانځه کې تر نامه لاندې لاس تړل

۱- دلیل:

عَنْ اَبِیْ جُحَیْفَةَ اَنَّ عَلِیًّا رضی اللہ عنہ قَالَ مِنَ السُّنَّةِ وَضْعُ الْکَفِّ عَلَی الْکَفِّ فِی الصَّلٰوةِ تَحْتَ السُّرَّةِ. (ابو داؤد، باب وضع الیمنی علی الیسری حدیث: ٦۴۵)

ژباړه: حضرت علي کرم اللہ وجہہ فرمايي: چې یو د سنتو څخه ورغوی پر ورغوی باندې په لمانځه کې تر نامه لاندې ایښوول دي.

۲- دلیل:

عَنْ عَلِیٍّ کرم اللہ وجہہ قَالَ مِنْ سُنَّةِ الصَّلَاةِ وَضْعُ الْاَیْدِیْ عَلَی الْاَیْدِیْ تَحْتَ السُّرَّةِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۱، ص: ۴۲۷)

ژباړه: د حضرت علي کرم اللہ وجہہ څخه روایت دئ چې د لمانځه د سنتو څخه یو لاسونه پر لاسو باندې تر نامه لاندې ایښوول دي.

۳- دلیل:

اَلْحَجَّاجُ بْنُ حَسَّان قَالَ سَمِعْتُ اَبَا مِجْلَزٍ رحمہ اللہ اَوْ سَئَلْتَهُ قَالَ: قُلْتُ کَیْفَ یَضَعُ قَالَ بَاطِنَ کَفِّ یَمِیْنِهٖ عَلٰی ظَاهِرِ کَفِّ شِمَالِهٖ وَیَجْعَلُهَا اَسْفَلَ مِنَ السُّرَّةِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص: ۴۲۷)

ژباړه: حضرت حجاج بن حسان وايي چي ما د ابومجلز رحمه الله څخه واؤریدل یا مي پوښتنه ور څخه وکړل چي لمونځ کوونکي لاسونه باید څنګه کښېږدي؟ نو هغه په جواب کي راته وفرمایل چي د راسته لاس ورغوی دي د چپه لاس د ورغوی پر پورتني (دباندني) حصه باندي کښېږدي او لاسونه دي تر نامه لاندي وتړي.

۴- دلیل:

عَنۡ اِبۡرَاهِيۡمَ قَالَ يَضَعُ يَمِيۡنَهٗ عَلٰى شِمَالِهٖ فِي الصَّلٰوةِ تَحۡتَ السُّرَّةِ.
(مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص:۴۲۷، کتاب الاثار حدیث نمبر:۱۲۰)

ژباړه: حضرت ابراهیم نخعي رحمه الله فرمایي چي په لمانځه کي خپل راسته لاس پر چپه لاس باندي تر نامه لاندي ایږدي.

۵- دلیل:

قَالَ اَبُوۡ هُرَيۡرَةَ رضي الله عنه اَخۡذُ الۡاَكُفِّ عَلَى الۡاَكُفِّ فِي الصَّلٰوةِ تَحۡتَ السُّرَّةِ. (اعلاء السنن، ج:۲، ص: ۱۸۲)

ژباړه: حضرت ابوهریرة رضي الله عنه فرمایي چي لاس په لاس باندي نیول او بیا تر نامه لاندي تړل دي.

٦- دلیل:

عَنۡ اَنَسٍ رضي الله عنه قَالَ: ثَلَاثٌ مِّنۡ اَخۡلَاقِ النُّبُوَّةِ تَعۡجِيۡلُ الۡاِفۡطَارِ وَ تَاۡخِيۡرُ السُّحُوۡرِ وَ وَضۡعُ الۡيَدِ الۡيُمۡنٰى عَلَى الۡيُسۡرٰى فِي الصَّلٰوةِ تَحۡتَ السُّرَّةِ. (الجواهر النقی علی البیهقی، ج:۲، ص:۳۲، معارف السنن، ج:۲، ص:۴۴۴)

ژباړه: د حضرت انس رضي الله عنه فرمایي چي دري خبري د نبوت د اخلاقو څخه دي: په روژه مات کي بېړه کول، په پېشلمي کي ځنډ یا

تاخیر کول او راسته لاس پر چپه لاس باندي په لمانځه کي تر نامه لاندي ایښوول.

پر ځیګر د لاس تړلو روایتونه او د هغو لنډ جوابونه

پر ځیګر د لاس تړلو په هکله موږ دري روایتونه موندلي دي او هغه دري سره ضعیفه روایتونه دي.

د غیر مقلدینو لومړی دلیل:

د حضرت وائل بن حجر رضي الله عنه څخه روایت دئ چي زه نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته هغه وخت ورغلم چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د مسجد پر لور روان وو، نبي کریم صلی الله علیه وسلم محراب ته ور داخل سو او د تکبیر تحریمې لپاره ئې خپل لاسونه پورته کړل او راسته لاس ئې پر چپه لاس باندي پر ځیګر باندي کښېښوو‌ي. او همدا ډول د مؤمل بن اسماعیل په روایت کي راغلي دي چي حضرت وائل بن حجر رضي الله عنه فرمایي چي ما نبي کریم صلی الله علیه وسلم ولیدي چي ده خپل راسته لاس پر چپه لاس باندي کښېښوو‌ي او بیا ئې دواړه پر ځیګر باندي کښېښوول.

جواب:

دا روایت متکلم فیه او ضعیف دئ؛ ځکه چي د دې روایت په سند کي محمد بن حجر منکر الحدیث دئ، د سنن کبری په حاشیه کي پر دې باندي ډېر زیات بحث سوی دئ او همدا ډول په دې روایت کي پر راوي مؤمل بن اسماعیل هم سته چي د محدثینو په نزد ضعیفه دي. لکه څنګه چي امام بخاري رحمه الله د ده به باره کي فرمایي: چي دی

منکر الحدیث دئ سره د خپله ضعفه دی د ثقه راویانو مخالفت کوي.
ابن حبان رحمه الله فرمايي: چې د ده په اکثره روایتو کي خطا سته.
یعقوب بن سفیان رحمه الله فرمایي: چې اهل علم ته د ده د روایت څخه اجتناب او پرهېز کول پکار دئ، ځکه چي دی منکر روایتونه بیانوي.
امام دار قطني دی د "کثیر الخطاء" په لقب باندي پېژني. امام ابو حاتم او امام ابو ذرعه هم ده ته "کثیر الخطاء" ویلي دي. (میزان الاعتدال، صـ: ۲۲۸، ج: ۴. راوي: ۸۹۴۹. تهذیب الکمال، صـ: ۳۸۱، ج: ۱۰. راوي: ٦٨٢) د سنن کبری په ج: ۲، صـ: ۳۰ کي پر حاشیه باندي دا پوره بحث په تفصیل سره موجود دئ.

د غیر مقلدینو دوهم دلیل:

حضرت هلب طائی رحمه الله فرمايي چي ما نبي کریم ﷺ ولیدي چي راسته او چپه طرف ته به ئې وکتل او ما ولیدي چي لاسونه ئې پر خپل ځیگر ایښي وه. او د حدیث راوي یحیی ابن سعید د "هذه علی صدره" وضاحت داسي وکړي: چي راسته لاس ئې د چپه لاس پر څینگلي باندي ایښوولي. (مسند امام احمد. تحفة الاحوذی. اعلاء السنن)

جواب:

دا روایت هم سخت ضعیفه او متکلم فیه دئ په "عون المعبود" او "التعلیق الحسن" کي پر دې باندي بحث سوی دئ. علامه شوق نیموي په "التعلیق الحسن علی آثار السنن" کي په مختلفو دلایلو سره دا ثابته کړې ده چي په حقیقت کي د حضرت هلب رحمه الله په روایت کي د "علی صدره" الفاظ نه سته بلکي دا د کاتب یا لیکوونکی لخوا یو زیاتی دئ او بل د هلب رحمه الله په روایت کي سماک ابن حرب راوي دئ چا ته چي حضرت سفیان، ابن مبارک او شعبه رحمهم الله ضعیف ویلي دي. (میزان الاعتدال، صـ: ۲۳۲، ج: ۲. تهذیب التهذیب، صـ: ۲۳۲، ج: ۳. راوي: ۳۹۰)

د غیر مقلدینو دریم دلیل:

د حضرت طاؤس بن کیسان څخه مرسل روایت دئ چي نبي کریم ﷺ خپل راسته لاس پر چپه لاس باندي ایښووي بیا ئې دا دواړه په لمانځه کي پر خپل ځیګر ایښوول. (مراسیل ابو داؤد. تحفة الاحوذی)

جواب:

دا روایت مرسل دئ. طاوس خو صحابي نه دئ د طاؤس او د رسول الله ﷺ په مینځ کي کوم راویان دي د هغوی نوم و نښان لا نه دي څرګند او د دې روایت په سند کي سلمان بن موسی نومي راوي هم سته چا ته چي امام بخاري، امام نسائي او امام حاکم رحمة الله علیهم ضعیف ویلي دي. (تقریب، ص: ۱۳۶. راوي: ۳۵۳۶)

هر کله چي تر نامه لاندي د لاس تړلو روایتونه هم زیات دي او تر نامه لاندي په لاس تړلو کي تعظیم هم ډېر دئ او د ښځو سره مشابهت هم نه سته نو په دې خاطر احناف تر نامه لاندي لاس تړل مستحب بولي.

د امام په اقتداء کي قرآئت نه ویل

د امام ابوحنیفه، امام ابویوسف، امام محمد، سفیان ثوري، امام ابن عیینه رحمة الله علیهم په مذهب سره مقتدي ته په امام پسي قرآئت ویل یا سورة فاتحه ویل مکروه تحریمي ده؛ که جهري لمونځ وي او که سِري وي. صاحب د هدایې د امام محمد رحمه الله قول را نقل کړی دئ چي هغه په سِري لمونځو کي احتیاطاً قرآئت خلف الامام مستحب بولي خو دا خبره صحیح نه ده. صاحب د هدایې ته پر دغه ځای اشتباه سوې ده او په نقل کي تسامح سوې ده ځکه چي امام محمد رحمه الله خپله

په خپل کتاب مؤطا امام محمد کي خپل او د امام اعظم رحمه الله قول داسي را نقل کړی دئ:

قَالَ مُحَمَّدٌ رحمه الله لَا قِرَاءَةَ خَلْفَ الاِمَامِ فِيْمَا جُهِرَ فِيْهِ وَلَا فِيْمَا لَمْ يُجْهَرْ بِذَالِکَ جَاءَتْ عَامَةُ الْاٰثَارِ وَهُوَ قَوْلُ اَبِيْ حَنِيْفَةَ. (مؤطا امام محمد، ص:٩٦، قدیمی کتب خانه)

ژباړه: حضرت امام محمد رحمه الله فرمايي چي په امام پسي د قرآئت حکم نه سته که ئې امام په زوره وايي او که ئې کرار وايي. په عامو آثارو (حديثو) همداسي ذکر سوي دي او همدا د امام ابوحنيفه رحمه الله قول هم دئ. (مؤطا امام محمد، ص: ٩٦. قديمي کتب خانه)

ابن قدامه رحمه الله ليکلي دي چي امام احمد رحمه الله داسي فرمايي:

هٰذَا النَّبِيُّ ﷺ وَ اَصْحَابُهُ وَ التَّابِعُوْنَ وَ هٰذَا مَالِکٌ فِيْ اَهْلِ الْحِجَازِ وَ هٰذَا الثَّوْرِی فِيْ اَهْلِ الْعِرَاقِ وَ هٰذَا الْاَوْزَاعِيْ فِيْ اَهْلِ الشَّامِ وَ هٰذَا اللَّيْثُ فِيْ اَهْلِ مِصْرَ مَا قَالُوْا لِرَجُلٍ صَلّٰى وَ قَرَاَ اِمَامُهُ وَلَمْ يَقْرَاْ هُوَ، صَلٰوتُکَ بَاطِلَةٌ. (المغنی، ج:٢، ص: ٢٦٢)

ژباړه: امام احمد رحمه الله فرمايي چي دا نبي کريم ﷺ او د ده اصحاب رضي الله عنهم او تابعين رحمة الله عليهم دي. دا په اهل حجاز کي امام مالک رحمه الله دئ. دا په عراق کي امام ثوري رحمه الله دئ. دا په اهل شام کي امام اوزاعي رحمه الله دئ. دا په اهل مصر کي امام ليث رحمه الله دئ. په دغه ټولو کي يوه هم داسي فتوا نه ده ورکړې چي امام قرآئت کوي او مقتدی ئې نه کوي نو د مقتدي لمونځ باطل دئ.

او د ابن قدامه رحمه الله شاگرد په شرح مقنع کي ليکي:

وَ لَاتَجِبُ الْقِرَاءَةُ عَلَى الْمَاْمُوْمِ هٰذَا قَوْلُ اَكْثَرُ اَهْلِ الْعِلْمِ وَ مِمَّنْ كَانَ لَا يَرَى الْقِرَاءَةَ خَلْفَ الْاِمَامَ عَلِيٌّ و ابن عباس و ابن مسعود و ابو

سعید و زید بن ثابت و عقبة بن عامر و جابر و ابن عمر و حذیفة بن الیمان رضی عنهم و به یقول الثوری و ابن عیینة واصحاب الرائ و مالک و الزهری و الاسود و ابراهیم و سعید بن جبیر رحمة الله علیهم قَالَ اِبْنِ سِیْرِیْنُ رحمه الله: لَا اَعْلَمُ مِنَ السُّنَّةِ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْاِمَامِ. (شرح مقنع، ج:۲، ص:۱۱)

او پر مقتدي باندي قرآئت واجب نه دئ؛ د ډېرو اهل العلمُ قول همدا دئ او کوم اهل العلم چي د قرآئت خلف الامام قائلین نه وه په هغوی کي حضرت علي، حضرت ابن عباس، حضرت ابن مسعود، حضرت ابوسعید، حضرت زید بن ثابت، حضرت عقبه بن عامر، حضرت جابر، حضرت ابن عمر، حضرت حذیفة بن یمان رضی عنهم شامل دي او د همدې قائلین بیا سفیان ثوري، سفیان بن عیینه، اصحاب رائ، امام مالک، امام زهري، اسود، ابراهیم او سعید بن جبیر رحمة الله علیهم دي. ابن سیرین رحمه الله فرمایي چي د قرآئت خلف الامام سنت ګڼل خو زه نه پېژنم.

ګرانو لوستونکو! د "ممن کان لا یری" الفاظ دا خبره ښیي چي دا نومونه (قرآئت خلف الامام ته) د واجب نه ویونکو پوره نومونه نه دي بلکي دا خو د هغوی څخه یو څو روښانه نومونه وه چي موږ ذکر کړل او همدا ډول لکه څنګه چي امام احمد رحمه الله فرمایلي وه چي د قرآئت خلف الامام د وجوب په هکله په اسلامي نړۍ کي څوک قائل نه دي او دا ډول د محمد بن سیرین رحمه الله الفاظ هم دا څرګنده وي چي د قرآئت خلف الامام عمل د سنت خلاف دئ.

۱- دلیل:

﴿وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾﴾ (سورة الاعراف، آیت: ۲۰۴)

ژباړه: او کله چي قرآن ویل کېږي نو تاسي هغه ته غوږ ونیسئ او چپ سئ ښایي چي پر تاسي باندي رحم وسي.

امام بیهقي رحمه الله په کتاب القراءة کي د مرفوع، موقوف، مقطوع څخه دا ثابته وي چي دا آیت د قرآئت خلف الامام په باره کي نازل سوي دي. په امام پسي د قرآئت د ثبوت روایتونه ټول د دې آیت څخه مخکي وه ځکه چي د دې آیت د نزول څخه مخکي په لمانځه کي سلام، کلام، د مقتدي قرآئت ویل جائز وه. مقتدي به سورة فاتحه او د هغه سره یو بل سورت هم وایه د دې څخه وروسته د سورة فاتحې څخه ماسېوا د سورت ویلو څخه ممانعت راغلي او سورة فاتحه لا ویل کېده. د دې آیت د نزول څخه وروسته سلام، کلام، د مقتدي لپاره په امام پسي قرآئت کول دا ټوله شیان منسوخه سول حتی چي د سورة فاتحې ویل هم منسوخه سول. نو که چیري په صحیح سند سره دا روایتونه ثابت هم سي نو د دې آیت د نزول څخه وروسته هغه منسوخه سوي دي.

۲- دلیل:

عَنْ اَبِیْ مُوْسَی الْاَشْعَرِيّ رضي الله عنه قَالَ: اِنَّ رَسُوْلَ اللهِ صلى الله عليه وسلم خَطَبَنَا فَبَیَّنَ لَنَا سُنَّتَنَا وَ عَلَّمَنَا صَلٰوتَنَا، فَقَالَ اِذَا صَلَّیْتُمْ فَاَقِیْمُوْا صُفُوْ فَکُمْ ثُمَّ لِیَؤُمَّکُمْ اَحَدُ کُمْ فَاِذَا کَبَّرَ فَکَبِّرُوْا (وفی حدیث جریر عن سلیمان

عن قتادة من الزيادة) وَ اِذَا قَرَاَ فَاَنْصِتُوْا وَ اِذَا قَالَ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ فَقُوْلُوْا آمِيْن. (صحيح مسلم، ج:۱، ص: ۱۷۴)

د ابو موسى اشعري ﷺ ځخه روايت دئ چي نبي كريم ﷺ موږ ته نصيحت وكړي. وروسته ئې موږ ته د سنت تعليم او تلقين وكړي او بيا ئې د لمانځه طريقه راته بيان كړه. بيا نبي كريم ﷺ وفرمايل: چي كله تاسو لمونځ كوي نو خپل صفونه سيده كوي، بيا دي ستاسو څخه يو سړی ستاسو امامت وكړي نو كله چي هغه (امام) تكبير ووايي نو تاسي يې هم ووايا ست. (امام مسلم رحمه الله ليكلي دي چي د جرير عن سليمان عن قتاده په روايت كي په دې حديث كي دا اضافه عبارت هم سته) او كله چي امام قرآئت وايي نو تاسي چپ سئ او كله چي امام "غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ" ووايي نو تاسي "آمين" ووايا ست.

۳- دليل:

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: اِنَّمَا جُعِلَ الْاِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَاِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوْا وَ اِذَا قَرَءَ فَاَنْصِتُوْا. (نسائى، ج:۱، ص: ۱۴٦، مصنف ابن ابى شيبه، ج:۱، ص: ۴۱۴)

ژباړه: د حضرت ابوهريرة ﷺ څخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل: امام فقط د دې لپاره جوړېږي چي د هغه اقتداء وسي نو كله چي هغه (امام) تكبير ووايي نو تاسو هم تكبير ووايا ست او كله چي هغه قرآئت وايي نو تاسي چپ سي.

يادونه:

امام مسلم، امام احمد بن حنبل، امام نسائي، امام ابن جرير طبري، حافظ ابن تيميه، حافظ منذری، حافظ ابن كثير، علامه ابن حزم، حافظ ابن عبدالبر او نورو د حديثو لويو حافظانو د دې حديث

تصحيح کړې ده. همدا ډول د "اهل حديث" فرقې لوي مشر نواب صديق حسن خان او مولانا شمس الحق ډيانوي هم دې روايت ته صحيح ويلي دي وګورئ "دليل الطالب" صـ: ۲۹۴ او عون المعبود، ج: ۱، صـ: ۲۳۵.

۴- دليل:

عَنْ اَبِیْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اِنَّمَا جُعِلَ الْاِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَاِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوْا وَ اِذَا قَرَءَ فَانْصِتُوْا وَ اِذَا قَالَ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ فَقُوْلُوْا آمِيْن. (ابن ماجه، ص:۶۱. مشكوة، ص: ۸۱. طحاوی، ص:۱۴۲)

ژباړه: د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: امام فقط د دې لپاره جوړېږي چې د هغه اقتداء وسي نو کله چې هغه (امام) تکبير ووايي نو تاسو هم تکبير وواياست او کله چې هغه قرآئت وايي نو تاسي چپ سي او کله چې "غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ" ووايي نو تاسي "آمين" ووایاست.

۵- دليل:

عَنْ اَبِیْ مُوْسَى الْاَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اِذَا قَرَاَ الْاِمَامُ فَانْصِتُوْا فَاِذَا كَانَ عِنْدَ الْقَعْدَةِ فَلْيَكُنْ اَوَّلَ ذِكْرِ اَحَدِكُمُ التَّشَهُّدُ. (ابن ماجه، ص: ۶۱) وَ اَثْبَتَ تَصْحِيْحُهُ الْحَافِظُ مُغْلَطَائِی عَنْ جَمَاعَةٍ مِّنَ الْحُفَّاظِ. (الاعلام قلمي، ج: ۴، صـ: ۸۱)

ژباړه: د ابو موسى اشعري رضي الله عنه څخه روايت دئ چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم وفرمايل: چې کله امام قرآئت وکړي نو تاسي هم چپ سئ او کله

چي په ناسته کي وي نو ستاسو څخه دي باید د هر یوه اول ذکر تشهد (التحیات) وي.

٦- دلیل:

عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ رضی الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صلی الله علیه وسلم اِنْصَرَفَ مِنْ صَلٰوةٍ جَهَرَ فِیْهَا بِالْقِرَاءَةِ فَقَالَ هَلْ قَرَاَ مَعِیَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ اٰنِفًا؟ فَقَالَ رَجُلٌ نَعَمْ یَا رَسُوْلَ اللهِ صلی الله علیه وسلم! قَالَ اِنِّیْ اَقُوْلُ مَالِیْ اُنَازِعُ الْقُرْاٰنَ قَالَ فَانْتَهَی النَّاسُ عَنِ الْقِرَاءَةِ مَعَ رَسُوْلِ اللهِ صلی الله علیه وسلم فِیْمَا جَهَرَ فِیْهِ النَّبِیُّ صلی الله علیه وسلم بِالْقِرَاءَةِ مِنَ الصَّلَوَاتِ حِیْنَ سَمِعُوْا ذٰلِکَ مِنْ رَسُوْلِ اللهِ صلی الله علیه وسلم. (ابو داؤد، ص: ۱۲۰، نسائي، ص: ۱۴٦. مؤطا امام مالک، ص: ۲۹. مؤطا امام محمد: ۹۵)

ژباړه: د حضرت ابوهریرة رضی الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د یوه جهري لمانځه څخه فارغه سو نو ئې و پوښتل چي آیا اوس له تاسو څخه چا په ما پسي قرآئت وکړي؟ یو سړي وویل: هو! ما همداسي وکړل یا رسول الله صلی الله علیه وسلم! ابوهریرة رضی الله عنه فرمایي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: چي ځکه خو ما د خپل نفس سره ویل چي زما سره د قرآن په قرآئت کي جګړه ولي کېږي؟ (د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې ارشاد څخه وروسته) په کومو لمونځو کي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم په زوره قرآئت وایه صحابه کرامو رضی الله عنهم په هغه لمونځو کي قرآئت پرېښوو ي.

فایده:

دا د نبي کریم صلی الله علیه وسلم یوه ځانګړتیا وه چي دی (صلی الله علیه وسلم) به په لمانځه کي د پټو کارو څخه هم متاثر کېدي. په لمانځه کي به د ده (صلی الله علیه وسلم) احساس او قوت مدرکه پر زور سوله د شا طرف به ئې داسي لیدي لکه د مخ طرف. که به د چا اودس صحیح نه وو یا به چا په کرار آواز سره قرآئت وایه نو نبي کریم صلی الله علیه وسلم به په پوهېدي او په دې حدیث

کي د قرآئت مطلق انکار دئ دا پر جهر یا سورت حمل کول صحیح نه دئ. امام نسائي رحمه الله فرمایي:

فِيْهِ تَرْكُ الْقِرَآئَتِ خَلْفَ الْاِمَامَ فِيْمَا جُهِرَ بِهِ. (زجاجة المصابیح، ج: ۱، صـ: ۲۴۷)

ژباړه: په دې حدیث کي په جهري لمونځو کي په امام پسي قرآئت پرېښوول ذکر دئ.

۷- دلیل:

عَنْ جَابَرِ بْنِ عَبْدِاللهِ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: مَنْ كَانَ لَهُ اِمَامٌ فَقِرَاءَةُ الْاِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ. (مؤطا امام محمد، ص:۹۸. مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص:۴۱۲. مسند احمد، ج:۳، ص: ۳۳۹. طحاوی، ص:۱۴۲ واللفظ له)

ژباړه: د حضرت جابر رضي الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل: کوم سړی چي د امام په اقتداء کي لمونځ کوي هغه ته د امام قرآئت کفایت او بسنه کوي.

۸- دلیل:

عَنْ اَنَسٍ قَالَ: صَلّٰى رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وسلم ثُمَّ اَقْبَلَ بِوَجْهِهِ فَقَالَ اَ تَقْرَءُوْنَ وَ الْاِمَامُ يَقْرَأُ فَسَكَتُوْا فَسَاَلَهُمْ ثَلَاثًا فَقَالُوْا اِنَّا لَنَفْعَلُ هٰذَا قَالَ فَلَا تَفْعَلُوْا. (طحاوی، ج:۱، ص:۱۴۳)

ژباړه: د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم لمونځ ادا کړي بیا (موږ) ته متوجه سو او و ئې وفرمایل: آیا تاسو قرآئت لوستي حال دا دئ چي امام قرآئت کوي؟ بیا صحابه کرامو رضي الله عنهم چوپتیا اختیار کړه، د درو ځلو ویلو وروسته صحابه کرامو

رضی اللہ عنہم وویل چي هو (موږ) قرآئت لوستي. نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چي دا کار مه کوئ.

۹- دلیل:

عَنْ حَطَّانَ بْنِ عَبْدِاللهِ اَنَّ اَبَا مُوْسٰی قَالَ: خَطَبَنَا رَسُوْلُ اللهِ ﷺ فَعَلَّمَنَا سُنَّتَنَا وَبَیَّنَ لَنَا صَلٰوتَنَا فَقَالَ اِذَا کَبَّرَ الْاِمَامُ فَکَبِّرُوْا فَاِذَا قَرَاَ فَاَنْصِتُوْا. (صحیح ابی عوانه، ج:۲، ص: ۱۳۳)

ژباړه: د حطان بن عبد الله رحمه الله څخه روایت دئ چي ابوموسی اشعري رضی الله عنه دا بیان وکړي چي رسول الله ﷺ موږ ته خطبه وویل په کومه کي چي ئې موږ ته د سنت تعلیم راکړي او موږ ته ئې د لمانځه طریقه بیان کړه چي امام تکبیر ووایي نو تاسو هم تکبیر ووایاست او کله چي هغه قرآئت پیل کړي نو تاسو چپ سئ.

۱۰- دلیل:

عَنْ اَبِیْ مُوْسٰی اَشْعَرِیّ رضی الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ : اِذَا قَرَاَ الْاِمَامُ فَاَنْصِتُوْا وَ اِذَا قَالَ غَیْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَیْهِمْ وَلَا الضَّآلِّیْنَ فَقُوْلُوْا آمِیْن. (صحیح ابی عوانه،ج:۲، ص: ۱۳۳)

ژباړه: د ابوموسی اشعري رضی الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمایل: چي کله امام قرآئت کوي نو تاسي چپ سئ او کله چي هغه "غَیْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَیْهِمْ وَ لَا الضَّآلِّیْنَ"ووایي نو تاسي "آمین" ووایاست.

۱۱- دلیل:

عَنْ اَبِیْ مُوْسَی الْاَشْعَرِیّ رضی الله عنه قَالَ: عَلَّمَنَا رَسُوْلُ اللهِ ﷺ قَالَ: اِذَا قُمْتُمْ اِلَی الصَّلٰوةِ فَلْیَؤُمَّکُمْ اَحَدُکُمْ وَ اِذَا قَرَاَ الْاِمَامُ فَاَنْصِتُوْا. (مسند امام احمد،ج:۴، ص:۴۱۵)

ژباړه: د ابوموسی اشعري رضي الله عنه څخه روايت دئ چي نبي کريم ﷺ موږ ته (د لمانځه) تعليم راکړي چي کله تاسي د لمانځه په اراده ولاړ سي نو ستاسو څخه دي يو ستاسي امام جوړ سي او کله چي هغه قرآئت کوي نو تاسي چپ سئ.

۱۲- دليل:

عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه قَالَ: كَانُوْا يَقْرَئُوْنَ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ خَلَطتُّمْ عَلَيَّ الْقِرَاءَةَ. (طحاوی، ج:۱، ص: ۱۴۲)

ژباړه: حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روايت کوي چي خلکو په رسول الله ﷺ پسي قرآئت کوي نو نبي کريم ﷺ د دوی پر دې عمل باندي وفرمايل چي تاسي پر ما باندي قرآئت ګډوډ کړي.

يادونه:

دا روايت په مسند احمد، مسند ابو ليلی او په مسند بزار کي هم سته او امام هيثمی رحمه الله د مسند احمد د روايت په باب ليکي: "رِجَالُهُ رِجَالُ الْبُخَارِي" (مجمع الزوائد، ج: ۲، ص: ۱۱۰) او محقق ماردينی رحمه الله ليکي: "وَهٰذَا سَنَدٌ جَيِّدٌ". (الجوهر النقی، ج: ۲، ص: ۱۶۳)

۱۳- دليل:

عَنْ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ اَسْلَمَ عَنْ اَبِيْهِ قَالَ: نَهٰى رَسُوْلُ اللهِ ﷺ عَنِ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْاِمَامِ قَالَ وَ اَخْبَرَنِيْ اَشْيَاخُنَا اَنَّ عَلِيًّا رضي الله عنه قَالَ: مَنْ قَرَاَ خَلْفَ الْاِمَامِ فَلَا صَلَاةَ لَهُ قَالَ وَ اَخْبَرَنِيْ مُوْسَى بْنُ عُقْبَةَ اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ وَ اَبَابَكْرٍ وَ عُمَرَ وَ عُثْمَانَ كَانُوْا يَنْهَوْنَ عَنِ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْاِمَامِ. (مصنف عبدالرزاق، ج:۲، ص:۱۳۹)

ژباړه: عبدالرحمن بن زيد بن اسلم د خپل پلار زيد بن اسلم څخه روايت کوي چي رسول الله ﷺ په امام پسي د قرآئت کولو څخه منعه

کړې ده. عبدالرحمن وايي چې موږ ته زموږ مشائخو ويلي دي چې حضرت علي كرم الله وجهه وفرمايل: کوم سړی چې په امام پسي قرآئت وکړي د هغه لمونځ نه دي صحيح او ما ته موسى بن عقبه رضي الله عنه وويل چي رسول الله صلى الله عليه وسلم او حضرت ابوبكر صديق، حضرت عمر او حضرت عثمان رضي الله عنهم په امام پسي د قرآئت د لوستلو څخه منعه کول.

يادونه:

د حديثو کتاب "مصنف عبدالرزاق" د امام بخاري رحمه الله د استاذ د امام عبدالرزاق رحمه الله دئ.

۱۴- دليل:

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: اِذَا جِئْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ وَ نَحْنُ سُجُوْدٌ فَاسْجُدُوْا وَ لَا تَعُدُّوْهَا شَيْئًا وَ مَنْ اَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ اَدْرَكَ الصَّلٰوةَ. (ابو داؤد، ج:۱، ص:۱۲۹)

ژباړه: د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: کله چي تاسي په داسي حال کي لمانځه ته راسي چي موږ په سجده کي يو نو تاسي سجدې ته ولاړ سي او دا (سجده) مه شمېري او چا چي رکوع ونيول نو بېشکه هغه لمونځ ونيوي.

۱۵- دليل:

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ: مَنْ اَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلَاةِ فَقَدْ اَدْرَكَهَا قَبْلَ اَنْ يُّقِيْمَ الْاِمَامُ صُلْبَهُ. (صحيح ابن خزيمه، ج:۳، ص: ۴۵)

ژباړه: د ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: چا چي د امام د را پورته کېدو څخه مخکي رکوع ونيول نو په تحقيق سره هغه رکعت ونيوي.

۱٦- دلیل:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: اِذَا اَدْرَكْتَ الْاِمَامَ رَاكِعًا فَرَكَعْتَ قَبْلَ اَنْ يَّرْفَعَ فَقَدْ اَدْرَكْتَ وَ اِنْ رَفَعَ قَبْلَ اَنْ تَرْكَعَ فَقَدْ فَاتَتْكَ. (مصنف عبدالرزاق، ج:۲، ص:۲۷۹)

ژباړه: حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمايي: کله چې تاسي امام د رکوع په حالت کې ومومندي او د هغه د رکوع څخه د را پورته کېدو مخکې تاسي رکوع وکړه نو تاسي رکعت ومومندي او که ستاسو د رکوع کولو څخه مخکې امام سر را پورته کړي نو رکعت مو فوت (تېر) سو.

۱۷- دلیل:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: اِذَا جِئْتَ وَ الْاِمَامُ رَاكِعٌ فَوَضَعْتَ يَدَيْكَ عَلٰى رُكْبَتَيْكَ قَبْلَ اَنْ يَّرْفَعَ رَأْسَهُ فَقَدْ اَدْرَكْتَ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص: ۲۷۴)

ژباړه: حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمايي: کله چې ته د امام د رکوع په حالت کې راغلې او د امام د سر د را پورته کېدو څخه مخکې تا پر خپل ځنگنو لاسونه کښېښوول (يعني رکوع ته ولاړې) نو تا رکعت ونيوي.

فایده:

مقتدی چې د امام د رکوع کولو په وخت کې راسي او په رکوع کې شامل سي او سورة فاتحه نه وو ايي بيا هم د ده دا رکعت کېږي، نو معلومه سول چې مقتدي ته د امام په اقتداء کې سورة فاتحه ويل ضروري نه ده کنې نو د دې سړي دا رکعت به نه کېدلای.

سورة فاتحه هم په قرآئت کي شامله ده

۱۸- دلیل :

عَنْ اَنَسٍ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم وَ اَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرَ وَ عُثْمَانَ رضي الله عنهم كَانُوْا يَفْتَتِحُوْنَ الْقِرَاءَةَ بِالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ. (ابوداؤد، ج:۱، ص: ۱۱۴، ترمذی، ج:۱، ص:۵۷)

ژباړه: د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دئ چي نبي کریم صلى الله عليه وسلم او حضرت ابوبکر صدیق، حضرت عمر او حضرت عثمان رضي الله عنهم به د "الحمد لله رب العالمین" څخه قرآئت پیل کوي.

۱۹- دلیل:

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه يَقُوْلُ كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وسلم اِذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ اسْتَفْتَحَ الْقِرَاءَةَ بِالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ وَ لَمْ يَسْكُتْ. (مسلم، ج:۱، ص:۲۱۹)

ژباړه: د ابوهریرة رضي الله عنه څخه روایت دئ چي نبي کریم صلى الله عليه وسلم چي به د دوهم رکعت څخه را پورته کېدي نو به ئې قرآئت د "الحمد لله رب العالمین" څخه پیل کوي.

۲۰- دلیل:

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم كَانَ يَفْتَتِحُ الْقِرَاءَةَ بِالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ. (ابن ماجه، ص: ۵۹)

ژباړه: د حضرت ابوهریرة رضي الله عنه څخه روایت دئ چي نبي کریم صلى الله عليه وسلم د "الحمد لله رب العالمین" څخه قرآئت پیل کوي.

د قرآئت خلف الامام په باره کي د صحابه کرامو رضي الله عنهم فتوا

۲۱- دلیل:

عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ رحمه الله اَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ رضي الله عنه يَقُوْلُ: مَنْ صَلّٰى رَكْعَةً لَمْ يَقْرَأْ فِيْهَا بِاُمِّ الْقُرْآنِ فَلَمْ يُصَلِّ اِلَّا اَنْ يَّكُوْنَ وَرَاءَ الْاِمَامِ. هٰذَا حَدِيْثٌ حَسَنٌ صَحِيْحٌ. (الترمذی،ج:۱، ص:۷۱، مؤطا امام محمد، ص: ۹۵)

ژباړه: وهب بن کیسان رحمه الله فرمایي چي ما د حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه واورېدل چي چا لمونځ وکړي او سورة فاتحه ئې نه وویل نو هغه لمونځ گرسره کړی نه دئ. مگر د امام په اقتداء کي چي کوم لمونځ وکړي (په هغه کي د سورة فاتحې ویلو ضرورت نه سته).
امام ترمذي رحمه الله فرمایي چي دا حدیث حسن صحیح دئ.

۲۲- دلیل:

عَنْ عَطَاءٍ رحمه الله اَنَّهُ سَئَلَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رضي الله عنه عَنِ الْقِرَاءَةِ مَعَ الْاِمَامِ فَقَالَ لَا قِرَاءَةَ مَعَ الْاِمَامِ فِيْ شَيْئٍ. (مسلم،ج:۱، ص: ۲۱۵)

ژباړه: حضرت عطاء بن یسار رضي الله عنه فرمایي چي ما د حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه څخه په امام پسي د قرآئت کولو په باره کي وپوښتل، نو هغه وفرمایل چي په امام پسي هیڅ قرآئت نه کېږي.

۲۳- دلیل:

عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رضي الله عنه قَالَ: لَا يَقْرَأُ خَلْفَ الْإِمَامِ اِنْ جَهَرَ وَ لَا اِنْ خَافَتْ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص: ۴۱۳)

ژباړه: د حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه څخه روایت دئ چي په امام پسي قرآئت مه وایاست؛ که امام په زوره قرآئت وایي او که ئې کرار وایي.

۲۴- دلیل:

عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رضي الله عنه قَالَ: لَا قِرَاءَةَ خَلْفَ الْإِمَامِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص: ۴۱۲)

ژباړه: حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه فرمایي: په امام پسي هیڅ ډول قرآئت نه سته.

۲۵- دلیل:

عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ قَيْسٍ اَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه كَانَ لَا يَقْرَأُ خَلْفَ الْإِمَامِ فِيْمَا يُجْهَرُ فِيْهِ وَ فِيْمَا يُخَافَتُ فِيْهِ فِي الْأُوْلَيَيْنِ وَلاَ فِي الْأُخْرَيَيْنِ. (مؤطا امام محمد، ص:۱۰۰)

ژباړه: حضرت علقمه بن قیس فرمایي چي حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه به په امام پسي قرآئت نه کوي نه په جهري لمونځو کي او نه په سري لمونځو کي، نه په اولو رکعتو کي او نه په آخرو رکعتو کي.

۲۶- دلیل:

قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رضي الله عنه: تَكْفِيْكَ قِرَاءَةُ الْإِمَامِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص:۴۱۲)

ژباړه: حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه فرمایي: چي تا ته د امام قرآئت کفایت او بسنه کوي.

۲۷- دلیل:

مَالِکٌ رحمه الله عَنْ نَّافِعٍ رحمه الله اَنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عُمَرَ رضي الله عنه كَانَ اِذَا سُئِلَ هَلْ يَقْرَأُ اَحَدٌ خَلْفَ الْاِمَامِ؟ قَالَ: اِذَا صَلّٰى اَحَدُكُمْ خَلْفَ الْاِمَامِ فَحَسْبُهُ قِرَاءَةُ الْاِمَامِ وَاِذَا صَلّٰى وَحْدَهُ فَلْيَقْرَأْ. قَالَ: وَكَانَ عَبْدُاللّٰهِ بْنُ عُمَرَ لَا يَقْرَأُ خَلْفَ الْاِمَامِ. (مؤطا امام مالک، ص:٦٨، مؤطا امام محمد:٩٥)

ژباړه: امام مالک رحمه الله د حضرت نافع رحمه الله څخه روایت کړی دئ چي د عبدالله بن عمر رضي الله عنهما څخه به چي وپوښتل سوه چي آیا یو ثوک په امام پسي قرآئت کولای سي؟ نو ده به وفرمایل: چي په تاسو کي چي ثوک په امام پسي لمونځ وکړي نو هغه ته د امام قرآئت کفایت کوي او چي یوازي لمونځ کوي نو بیا دي قرآئت وکړي. او نافع رحمه الله وایي چي حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما به په امام پسي قرآئت نه لوستي.

۲۸- دلیل:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ رحمه الله قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ كرم الله وجهه: مَنْ قَرَاَ مَعَ الْاِمَامِ فَلَيْسَ عَلَى الْفِطْرَةِ قَالَ: وَقَالَ ابْنُ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه: مُلِئَ فُوْهُ تُرَابًا. قَالَ: وَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رضي الله عنه: وَدِدْتُّ اَنَّ الَّذِیْ يَقْرَأُ خَلْفَ الْاِمَامِ فِیْ فِيْهِ حَجَرٌ. (مصنف عبدالرزاق، ج:٢، ص:١٣٨)

محمد بن عجلان رحمه الله فرمایي چي حضرت علي كرم الله وجهه وفرمایل: کوم سړی چي په امام پسي قرآئت کوي هغه پر فطرت باندي نه دئ. او ابن مسعود رضي الله عنه وفرمایل: (کوم سړی چي په امام پسي قرآئت کوي) د هغه خوله دي د خاورو ډکه سي. او حضرت عمر رضي الله عنه

وفرمایل: کوم سړی چي په امام پسي قرآئت کوي زما زړه غواړي چي دهغه په خوله کي ډبره وای.

۲۹- دلیل:

وَ قَالَ اَبُو الدَّرْدَاءِ رضی الله عنه: اُرٰی اَنَّ الْاِمَامَ اِذَا اَمَّ الْقَوْمَ فَقَدْ کَفَا هُمْ. (طحاوی،ج:۱، ص:۱۴۲)

ژباړه: حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه فرمایي: زه پوهېږم چي امام کله د قوم امامت وکړي نو د ده قرآئت د قوم لپاره کفایت کوي.

۳۰- دلیل:

عَنْ سَعْدِ بْنِ اَبِیْ وَ قَاصٍ رضی الله عنه قَالَ: وَدِدْتُّ اَنَّ الَّذِیْ یَقْرَاُ خَلْفَ الْاِمَامِ فِیْ فِیْهِ جَمْرَةٌ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۱، ص:۴۱۲. مؤطا امام محمد، ص:۱۰۱)

ژباړه: سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه فرمایي: زما زړه غواړي چي کوم سړی په امام پسي قرآئت کوي د هغه په خوله کي سکروټه وای.

۳۱- دلیل:

عَنِ الْوَلِیْدِ بْنِ قَیْسٍ رحمه الله قَالَ: سَئَلْتُ سُوَیْدَ بْنَ غَفْلَةَ رضی الله عنه اَقْرَاَ خَلْفَ الْاِمَامِ فِی الظُّهْرِ وَ الْعَصْرِ؟ فَقَالَ: لَاَ!. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص: ۴۱۳)

ژباړه: ولید بن قیس رحمه الله فرمایي: چي ما د سوید بن غفلة رضی الله عنه څخه وپوښتل چي آیا زه ماپښین او ماځیګر په امام پسي قرآئت ووایم؟ نو هغه راته وفرمایل: یا! (مه ئې وایه)

د قرآئت خلف الامام په اړه د لویو تابعینو فتوا

۳۲- دلیل:

عَنِ الْاَسْوَدِ رحمه الله قَالَ: وَدِدْتُّ اَنَّ الَّذِیْ یَقْرَاُ خَلْفَ الْاِمَامِ مُلِئَ فُوْهُ تُرَابًا. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱ص، ص: ۴۱۳)

حضرت اسود بن یزید رحمه الله فرمايي: زه غواړم کوم سړی چي په امام پسي قرآئت کوي د هغه خوله دي د خاورو ډکه سي.

۳۳- دلیل:

اَنَّ عَلْقَمَةَ بْنَ قَیْسٍ رحمه الله قَالَ: اِنَّ الَّذِیْ یَقْرَاُ خَلْفَ الْاِمَامِ مُلِئَ فُوْهُ. قَالَ: اَحْسِبُهُ. قَالَ: تُرَابًا اَوْ رَضْفًا. (مصنف عبد الرزاق، ج: ۱، ص: ۱۳۸)

ژباړه: حضرت علقمه بن قیس رحمه الله فرمايي: کوم سړی چي په امام پسي قرآئت کوي الله تعالی دي وکړي چي د هغه خوله د خاورو ډکه سي.

فایده:

حضرت اسود رحمه الله او حضرت علقمه بن قیس رضي الله عنه د هغو لویو تابعینو څخه دي کومو چي به د صحابه کرامو رضي الله عنهم په دور کي فتواوي ورکولې.

د غیر مقلدینو د قرآئت خلف الامام په اړه دلایل او د هغوی جوابونه

د غیر مقلدینو لومړی دلیل:

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ مَحْمُوْدِ بْنِ الرَّبِيْعِ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رضي الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ قَالَ: لَا صَلٰوةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَاْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ. (بخاری)

ژباړه: سفیان رحمه الله روایت کړی دئ د زهري رحمه الله څخه، هغه د محمود بن ربیع رحمه الله څخه، هغه د عباده بن صامت رضي الله عنه څخه چي رسول الله ﷺ وفرمایل: چا چي سورة فاتحه نه وویل د هغه لمونځ نه دي سوی.

جواب:

همدا حدیث په همدې سند سره په ابو داؤد کي داسي راغلی دئ:

سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيُّ عَنْ مَحْمُوْدِ بْنِ الرَّبِيْعِ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رضي الله عنه يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: لَا صَلٰوةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَاْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَصَاعِدًا. (ابو داؤد، ج:۱، ص: ۱۱۹)

ژباړه: سفیان رحمه الله روایت کړی دئ د زهري رحمه الله څخه، هغه د محمد بن ربیع رحمه الله څخه، هغه د عباده بن صامت رضي الله عنه څخه چي رسول الله ﷺ وفرمایل: چا چي سورة فاتحه او نور (د قرآن څخه) نه ولوستل د هغه لمونځ نه دي سوی.

د دې حدیث هم ټوله راویان ثقه دئ یو راوي هم ضعیفه پکښې نه سته. نو معلومه سول چې په بخاري شریف کې دا حدیث په تفصیل سره نه وو اوس نو مقتدي ته لازمه ده چې د سورة فاتحې سره یو بل سورت هم ووایي. یا خو نه د غیر مقلدینو لمونځ کېږي چې د امام په اقتداء کې یوازې سورة فاتحه وایي د سورة فاتحې وروسته بل سورت نه وایي ځکه چې په دې حدیث کې خو راغله چې د فاتحې څخه ماسېوا بل سورت و نه وایي نو لمونځ ئې نه صحیح کېږي.

په اصل کې خبره دا ده چې د حدیث په مطلب د حدیث راویان تر موږ ښه پوهېږي. راسئ! چې د دې حدیث مطلب د دې حدیث د راوي سفیان بن عیینه رحمه الله څخه و پوښتو.

قَالَ سُفْيَانُ: لِمَنْ يُّصَلِّيْ وَحْدَهُ. (ابوداؤد، ج:۱، ص:۱۱۹)

ژباړه: سفیان رحمه الله فرمایي: چې دا حدیث د هغه چا په باره کې دئ چې یوازې لمونځ کوي.

د امام بخاري رحمه الله استاذ امام احمد بن حنبل رحمه الله د دې حدیث د تشریح په هکله څه وایي؟ په ترمذي کې راغلي دئ چې:

اَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ رحمه الله فَقَالَ: مَعْنٰى قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ لَاصَلٰوةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَاْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ اِذَا كَانَ وَحْدَهُ.(ترمذی، ج:ص۱، ص:۷۱)

ژباړه: امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمایي: چې د نبي کریم ﷺ د دې قول "لَاصَلٰوةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَاْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ" مطلب دا دئ چې کله لمونځ کوونکی یوازې وي. (نو هغه وخت ده ته لازمه ده چې سورة فاتحه ووایي)

د دې څخه پرته نورو صحابه کرامو رضي الله عنهم همدا مطلب ځني اخیستی دئ لکه پورته چې بیان سو.

د غير مقلدينو دوهم دليل:

حضرت عباده رضي الله عنه فرمايي: چي د سهار لمونځ مونږ په نبي كريم ﷺ پسي كوي او نبي كريم ﷺ قرآئت لوستي. نو پر رسول الله ﷺ باندي قرآئت ثقيل (درونד) سو نو كله چي د لمانځه څخه فارغه سو نو ئې وفرمايل: ښايي چي تاسو په امام پسي قرآئت كوي؟ مونږ ورته وويل: يا رسول الله ﷺ! مونږ ئې ژر ژر وايو. نو ده مبارك (ﷺ) وفرمايل: "لاَ تَفْعَلُوْا اِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَاِنَّهُ لَا صَلٰوةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَاْ بِهَا" يعني يوازي سورة فاتحه وایاست ځکه چي د هغې پرته لمونځ نه صحيح كېږي او نور څه مه وایاست. (رواه ابو داؤد و الترمذی)

جواب:

كه څه هم شافعيه حضرات د خپل مسلک مطابق د دې حديث تصحيح كړې ده او امام ترمذي رحمه الله هم دې حديث ته حسن ويلي دي ليكن متاسفانه دا حديث معلول او ضعيف دئ، د متن او سند دواړو له لحاظه مضطرب دئ. ابن تيميه رحمه الله ليكي چي: "دا حديث په ډېرو وجوهاتو سره د حديث د امامانو په نزد معلول دئ. امام احمد او نورو د حديث امامانو د دې حديث ضُعف بيان كړی دئ". (فتاوی ابن تيميه، ج، ۲۳، صـ: ۲۸۷)

د دې حديث په سند كي محمد بن اسحاق سته نو هغه چي كله يوازي وي نو په احكامو كي د هغه روايت حجت او دليل نه دئ. (الدرايه لابن حجر. الميزان للذهبی)

كه څه هم امام بخاري رحمه الله او شعبه رحمه الله د محمد بن اسحاق توثيق كړی دئ ليكن جمهورو محدثينو بيا هغه ضعيف بللی دئ. امام مالک رحمه الله د دې راوي په هكله فرمايي: "كَذَّابٌ دَجَّالٌ" او ابن قطان رحمه الله او وهب رحمه الله فرمايي: "كَذَّابٌ" او همدا ډول امام احمد،

نسائي، ابو حاتم، ابن نمیر، دار قطني، ابو ذرعه، بیهقي، ماردیتي، ابن معین، د امام بخاري استاذ علي بن المدیني، ذهبي، ابن حجر او نورو محدثینو رحمهم الله دی ضعیف بللی دئ. قاضي شوکاني رحمه الله په "نیل الاوطار" ج: ۱، صـ: ۲۳۴ کي لیکي:

"اِبْنِ اِسْحَاقِ لَیْسَ بِحُجَّةٍ لَا سِیَّمَا اِذَا عَنْعَنَ".

ژباړه: محمد ابن اسحاق حجت نه دئ په خاصه توگه چي هغه په عن عن سره روایت کوي.

د غیر مقلدینو لارښود نواب صدیق حسن خان په دلیل الطالب صـ: ۲۳۹ کي لیکي:

"محمد ابن اسحاق حجت نیست" یعني محمد ابن اسحاق حجت نه دئ. نو لهذا د جمهورو په مقابله کي د امام بخاري رحمه الله او شعبه رحمه الله توثیق مرجوح دئ. د دې څخه پرته په دې حدیث کي یو راوي مکحول مدلس دئ او په عن عن سره روایت کوي او د محدثینو په نزد د مدلس عنعنه مقبوله نه ده. ابن سعید رحمه الله هم لیکي چي مکحول د حضرت عباده رضي الله عنه څخه هیڅ حدیث نه دئ اورېدلی. (تهذیب التهذیب، ج: ۱۰، صـ: ۲۹۲) او د دې په بعضو طرق کي نافع مجهوله راوي دئ.

د غیر مقلدینو دریم دلیل:

د حضرت ابوهریرة رضي الله عنه څخه روایت دئ چي چا لمونځ وکړي او سورة فاتحه ئې پکښي نه وویل نو د هغه لمونځ ناقص دئ، ناقص دئ، ناقص دئ. (ابو سائب رحمه الله وایي) چي ما د حضرت ابوهریرة رضي الله عنه څخه و پوښتل چي زه کله په امام پسي ولاړ یم نو څه وکړم؟ هغه زما څنگله و ښورول او جواب ئې را کړي: "اِقْرَأْ بِهَا فِيْ نَفْسِكَ"(د خپل ځان سره ئې ووایه)

جواب:

د دې په سند کي يو راوي علاء بن عبدالرحمن دئ. د ده په هکله امام ابن معين رحمه الله فرمايي چي د ده حديث حجت نه دئ. امام بن عدي رحمه الله فرمايي چي دا قوي نه دئ. ابو حاتم رحمه الله فرمايي چي دا منکر احاديث بيانوي. ابو ذرعه رحمه الله فرمايي چي دا قوي نه دئ.

د غير مقلدينو څلورم دليل:

حضرت ابوهريرة رضي الله عنه د حضور اکرم ﷺ څخه روايت کوي چي کوم سړی فرض لمونځ د امام سره وکړي هغه دي د امام په چپوالي کي سورة فاتحه ووايي. (کتاب القرآءة، ص: ۵۴. مستدرک، ج: ۱، ص: ۲۳۸)

جواب:

د دې حديث په سند کي محمد بن عبدالله بن عبيد بن عمير ضعيف دئ. امام بخاري رحمه الله په ضعفاء ص: ۲۸ کي، امام مسلم رحمه الله په صحيح مسلم ج: ۱، ص: ۲۰ کي، امام نسائي رحمه الله په ضعفاء صغير ص: ۲۵ کي، امام دار قطني رحمه الله په دار قطني ج: ۱، ص: ۱۲۱ کي او په خپله امام بيهقي رحمه الله هم دی ضعيف بللی دئ.

په ميزان الاعتدال کي راغلي دي چي امام بخاري رحمه الله فرمايي چي دا راوي منکر الحديث دئ او امام نسائي رحمه الله فرمايي چي متروک دئ. (ميزان الاعتدال، ج: ۳، ص: ۵۹۰) په لسان الميزان ج: ۵، ص: ۲۱٦ کي هم دې راوي ته ضعيف ويل سوي دئ.

د غير مقلدينو پنځم دليل:

عمرو بن شعيب د خپل پلار په واسطه د خپل نيکه څخه روايت کوي چي حضور اکرم ﷺ به انصات (چپوالي) کوي او صحابه کرامو رضي الله عنهم به قرآئت کوي. (کتاب القرآءة، ص: ٦۹-۸٦)

جواب:

عمرو بن شعیب که څه هم په خپله ثقه دئ خو کله چي هغه د عن ابیه عن جده روایت کوي نو دا بالاتفاق قابل قبول نه دئ. امام علي بن المدیني رحمه الله هم تصریح کوي چي عمرو بن شعیب د عن ابیه عن جده روایت وکړي نو هغه ضعیف دئ. (تهذیب التهذیب، ج: ۸، ص: ۳)

پر دې سند باندي کلام او د دې ضعف په ډېرو کتابو کي سته، د مثال په ډول په سنن ترمذي ج: ۱، ص: ۴۳ او ۸۲، میزان الاعتدال ج: ۲، ص: ۲۶۳، تهذیب التهذیب ج: ۸، ص: ۵۳، مستدرک حاکم ج: ۱، ص: ۱۹۷.

د غیر مقلدینو شپږم دلیل:

د عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده په سند سره روایت چي چا د امام په سکوت (چپوالي) کي سورة فاتحه و نه ویل د هغه لمونځ کامل نه دئ. (کتاب القرآءة، ص: ۵۲)

جواب:

د دې سند ضُعف موږ په پنځم دلیل کي بیان کړي او د دې څخه پرته په دې روایت کي محمد بن عبد الله بن عبید بن عمیر هم سته د کوم ضعف چي د څلورم دلیل په جواب کي بیان سو.

د غیر مقلدینو اووم دلیل:

حضرت سعید بن جبیر رحمه الله فرمایي چي بېشکه د سلفو څخه چي به چا د خلکو امامت کوي نو الله اکبر به ئې ووایه او چپ به سو تر هغه وخته پوري چي د ده به دا یقین وسو چي اوس به نو هر مقتدي سورة فاتحه ویلې وي نو بیا به ئې قرآئت شروع کوي بیا به نو مقتدیان چپ سول.

جواب:

د دې په سند کې دوه روايان ضعيف دي؛ يو عبدالله بن رجاء مکي دئ. د دې راوي امام احمد، ازدی، او ساجي رحمة الله عليهم تضعيف کړی دئ. (ميزان الاعتدال، ج: ۲، صـ: ۲۲۱. تهذيب التهذيب، ج: ۵، صـ: ۲۱۱) دوهم عبدالله بن عثمان بن خُثيم دئ. دا راوي امام نسائي، امام ابن معين، امام ابو حاتم، حافظ ابن حبان، امام ابن المديني او امام دار قطني رحمة الله عليهم ضعيف بللی دئ. (ميزان الاعتدال، ج:۲، صـ: ۴۵۹. تهذيب التهذيب، ج: ۵، صـ: ۳۱۵. نصب الرايه، ج: ۱، صـ: ۳۵۳)

د غیر مقلدینو اتم دلیل:

د ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چي د امام لپاره دوې سکتې (چپوالي) دئ دا د فاتحې د لوستلو لپاره غنيمت وګڼي. (جزء القرآءة، صـ: ۵۸)

جواب:

په دې کي اوله خبره خو دا ده چي دا د ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ که د ابو سلمه تابعي رحمه الله څخه؟ راويانو ته په دې کي شک دئ د دې څخه پرته په دې روايت کي موسی بن مسعود ضعيف دئ. دې رواي ته امام احمد، امام ترمذي، امام ابن خزيمه، بزار، ابو حاتم، عمرو بن علي الفلاس، ابو احمد الحاکم، امام حاکم، ابن قانع، ساجي او دار قطني رحمة الله عليهم ضعيف ويلي دي. (ميزان الاعتدال، ج: ۲، صـ: ۲۲۱. تهذيب التهذيب، ج: ۱۰، صـ: ۳۷۱)

د غیر مقلدینو نهم دلیل:

د ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چي د امام په سکته (چپوالي) کي د فاتحې د ويلو پرته لمونځ نيمګړی دئ. (کتاب القرآءة، صـ: ٦٦)

جواب:

د دې حدیث په سند کې اسحاق بن عبد الله بن ابی فروه ضعیف دئ. دا راوي امام مالک، امام شافعي، امام نسائي، ابو حاتم، ابن حبان، ابو زرعه، ا بن عمار، علي بن المدیني، دار قطني، برقاني، ابن خزیمه، خلیلي، بزار، ابن جارود، عقیلی، دولابی، ابو العرب، ساجي او ابن شاهین رحمة الله علیهم ضعیف بللی دئ. (تهذیب التهذیب، ج: ۱، ص: ۲۴۱)

د غیر مقلدینو لسم دلیل:

حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه وفرمایل چي: صحابه وو رضي الله عنهم به په رسول الله صلی الله علیه وسلم پسي هغه وخت (سورة فاتحه) لوستل چي رسول الله صلی الله علیه وسلم به چپ وو، بیا چي به ده قرآئت کوي نو صحابه وو رضي الله عنهم به هیڅ نه ویل بیا چي به کله رسول الله صلی الله علیه وسلم چپ سو نو صحابه وو رضي الله عنهم به لوستل. (کتاب القرآءة)

جواب:

دا حدیث هم ضعیف دئ ځکه چي د دې په سند کي دوه راویان ضعیف دي. یو ابو عبد الله؛ دا د امام بیهقي رحمه الله استاذ وو د ده په باره کي ابن طاهر رحمه الله فرمایي چي په باطن کي ډېر سخت او متعصب شیعه وو. د حضرت معاویه رضي الله عنه څخه به ئې بد وړل. (نعوذ بالله من ذلک) (تذکرة الحفاظ، ج:۲، ص: ۱٦٦. میزان الاعتدال، ج: ۳، ص: ٦۰۸) او دوهم ضعیف راوي په دې کي عبد السلام بن صالح هروي دئ. دی امام ابو حاتم، ابو ذرعه، عقیلی، ابن عدی، نسائي او دار قطني رحمة الله علیهم ضعیف بللی دئ. (میزان الاعتدال، ج: ۲، ص: ٦۱٦. تقریب التهذیب، ج: ۱، ص: ٦۰۰) امام ساجی، امام ابو حاتم، امام ابن حبان ا و ابن طاهر رحمة الله علیهم هم دی ضعیف بللی دئ. (تقریب التقریب، ج: ٦، ص: ۳۲۲)

د غیر مقلدینو یوولسم دلیل:

حضرت عبدالله بن عمرو رضي الله عنه وفرمایل: چي رسول الله صلی الله علیه وسلم په یوه خطبه کي داسي ارشاد وفرمایه: کوم سړی چي د امام سره لمونځ کوي هغه ته پکار ده چي کله امام سکته وکړي (چپ سي) نو په هغه سکته (چپوالي) کي دي د امام څخه مخکي سورة فاتحه ووایي. (کتاب القرآءة)

جواب:

دا حدیث هم ضعیف دئ ځکه چي په دې کي دوه راویان ضعیف دي. یو ابو عبدالله چي مخکي ئې یادونه وسول. دوهم ضعیف راوي عبدالله بن لهیعه بن عقبه الحضرمي دئ کوم چي ابن معین، یحیی بن سعید، ابن المدیني، ابن مهدي، ابو ذرعه، نسائي، امام جوزجاني، ابن عدي او امام بخاري رحمة الله علیهم ضعیف ویلي دي. (میزان الاعتدال، ج: ۲، صـ: ۴۷۵)

د غیر مقلدینو دوولسم دلیل:

په سنن کبری کي د محمد بن عائشه حدیث دئ.

جواب:

هغه هم ضعیف دئ. یو خو په هغه کي دا صحابي معلوم نه دئ چي د کوم صحابي څخه روایت دئ او په هغه کي ابراهیم بن ابی اللیث ضعیف راوي دئ. (لسان المیزان، ج: ۱، صـ: ۹۳. راوي: ۲۷۰)

د غیر مقلدینو دیارلسم دلیل:

په سنن کبری کي د ابو قتاده رضي الله عنه څخه روایت دئ.

جواب:

د دې په سند کي مالک بن یحیی ضعیف راوي دئ. (تهذیب، ج: ۱۰، صـ: ۳۸۱. میزان الاعتدال، ج: ۳، صـ: ۴۲۹)

د غیر مقلدینو څوارلسم دلیل:

په جزء القرآءة کي د انس بن مالک رضي الله عنه څخه روایت دئ.

جواب:

د دې په سند کي یو راوي ابو قلابه دئ چي مدلس دئ او مدلس چي کله په عنعنه سره روایت وکړي نو هغه د قبول وړ نه دئ.

د خبرو پای

شریعت مقتدیانو ته د امام د تابعداري حکم کړی دئ خو غیر مقلدین حضرات امام ته د مقتدیانو د اتباع حکم کوي چي د دوی لپاره چوپتیا غوره کړي. د رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمان خو دا دئ چي امام قرآئت کوي نو تاسي چپ سئ لیکن د غیر مقلدینو فیصله دا ده چي د مقتدیانو لپاره دي امام چپ سي. امام ابن قیم رحمه الله فرمایي چي په یوه صحیح حدیث سره هم دا ثابته نه ده چي رسول الله صلی الله علیه وسلم دي یوازي د مقتدیانو د فاتحې ویلو لپاره سکته کړې وي. (غیث الغمام، ص: ۱۷۵)

پاته دا سوال سو چي که د امام سورة فاتحه د مقتدیانو لپاره کفایت کوي بیا د دا نورو ارکانو اعاده د مقتدي لپاره ولي ضروري ده؟ لکه ثناء، تسبیحات، درود شریف او نور؟ د دې جواب دا دئ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم مقتدي ته دا نور ارکان د امام سره یو ځای د ادا کولو حکم کړی دئ لیکن د امام د قرآئت په وخت کي ئې د قرآئت حکم نه دی کړی بلکي د چپوالي حکم ئې کړی دئ.

"آمین" کرار ویل

۱- دلیل:

عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم قَرَاَ غَيْرَ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَ لَا الضَّآلِّيْنَ فَقَالَ: آمِيْن وَ خَفَضَ بِهِ صَوْتَهُ. (ترمذی، ج:۱، ص:۵۸)

۲- دلیل:

عَنْ اَبِيْ وَائِلٍ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ عُمَرُ وَ عَلِيٌّ رضي الله عنهما لَا يَجْهَرَانِ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَلَا بِالتَّعَوُّذِ وَلَا بِالتَّامِيْنِ. (طحاوی، ج:۱، ص:۱۳۴)

۳- دلیل:

قَالَ عَطَاءٌ رحمه الله آمِيْنَ دُعَاءٌ. (بخاری، ج:۱، ص: ۱۰۷)

ژباړه: عطاء رحمه الله فرمايي چي آمين دعا ده او د دعا قانون په سورة الاعراف آيت: **۵۵** کي داسي بيان سوی دئ: ﴿ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ تَضَرُّعٗا وَخُفۡيَةً﴾.

د ترجيح وجه:

لکه څنګه چي اعوذ بالله په قرآن کي نه ليکل کېږي همدا ډول آمين هم نه ليکل کېږي، نو دا دواړه د قرآن جزء نه دي او کوم شی چي د قرآن جزء نه وي نو هغه په لمانځه کي کرار ويل کېږي. پاته سوه دا خبره چي که چيري رسول الله صلى الله عليه وسلم يو وخت آمين په زوره ويلي وي نو هغه امت ته د تعليم لپاره دئ.

په زوره د آمین ویلو د دلایلو جوابونه

د غیر مقلدینو لومړی دلیل:

د ابو هریرة رضي الله عنه څخه روایت دئ چي "رفع بها صوته" چي رسول الله ﷺ په زوره آمین وایه. (ابو داؤد، ص: ۱۳۵. ابن ماجه، ص: ٦١)

جواب:

دا حدیث ضعیف دئ ځکه چي د دې په سند کي بشر بن رافع الحارثی ضعیف راوي دئ. (تقریب التهذیب، ج: ۱، ص: ۱۲۷. بیروت)

د غیر مقلدینو دوهم دلیل:

عبد الجبار بن وائل د خپل پلار څخه روایت کوي چي ما په نبي کریم ﷺ پسي لمونځ وکړي رسول الله ﷺ آمین ووایه ما هغه واؤریدي او زه د هغه تر شا وم. (نسائي، ص: ۱۴۷)

جواب: دا حدیث هم ضعیف دئ ځکه چي د عبد الجبار بن وائل د خپل پلار څخه اوریدل ثابت نه دئ، ځکه چي امام نووی رحمه الله په شرح المهذب ج: ۳، ص: ۱۰۴ کي لیکي چي د حدیثو امامانو پر دې خبره متفق دي چي عبد الجبار بن وائل د خپل پلار څخه هیڅ نه دي اوریدلي بلکي د محدثینو لویه ټولۍ دا وایي چي دی د خپل پلار د وفات څخه شپږ میاشتي وروسته پیدا سوی دئ.

رکوع ته د تلو او د رکوع څخه د را پورته کېدو په وخت کي رفع اليدين (د لاسو پورته کول) ښه نه دئ

دا اختلاف د صحابه کرامو رضي الله عنهم د دور څخه را روان دئ مگر د غير مقلدينو څخه پرته بل هيڅا دا د حق او باطل معيار نه دي جوړ کړی. د رفع اليدين او ترک رفع اليدين دا دواړه قسمه روايتونه سته که څه هم د رفع اليدين په باره کي روايتونه ډېر دئ او د ترک رفع اليدين روايتونه لږ دي. د دې وجه دا ده چي په امت کي پر ترک رفع اليدين باندي تعامل دئ او کوم شی چي په تعامل کي راسي نو د هغه روايتونه لږ سي بلکي څنگه چي تعامل ډېرېږي روايتونه گرسره ختمېږي ځکه چي اوس د روايتونه ضرورت نه سو پاته. تعامل په خپله تر ټولو غټ دليل جوړ سي د ترک رفع اليدين د تعامل دليل دا دئ چي په کوفه کي چي د اسلام د عسکرو اډه وه او په کوم کي چي د پنځو سوو (۵۰۰) صحابه کرامو رضي الله عنهم شتون ثابت دي يوه هم رفع اليدين نه کوي. په "المدونة الکبری" ج: ۱، ص: ۷۱ کي تبع تابعي امام مالک رحمه الله فرمايي چي د تکبير تحريمه څخه وروسته په لمانځه کي يو رفع اليدين کوونکی نه پېژنم. همدا ډول کبار صحابه کرام رضي الله عنهم لکه: ابوبکر صديق، حضرت عمر، حضرت علي او عبد الله بن مسعود رضي الله عنهم د تکبير تحريمه څخه پرته رفع اليدين نه کوي او صغار صحابه کرام رضي الله عنهم په خپل دور کي رفع اليدين د دې لپاره شروع کړی وو چي د رسول الله صلی الله عليه وسلم دا عمل چي د خلکو د سترگو څخه تقريباً پټ سوی وو د خلکو مخته راسي او د دې سلسلې چي کوم روايتونه دي هغه خوندي سي. په بخاري شريف کي د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه

روایت دئ پر رفع الیدین کولو باندي چي د هغه پر بنیاد باندي د نن سبا غیر مقلدین په خپله ژبه طعن کوي (بد وایي) پر هغو خلکو باندي چي رفع الیدین نه کوي، حال دا دئ چي د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه څخه په دې باره کي شپږ ډوله روایتونه نقل سوي دي:

۱. یوازي د تکبیر تحریمه په وخت کي رفع الیدین.

۲. یوازي دوه ځایه رفع الیدین: د تکبیر تحریمه او د رکوع څخه د سر را پورته کولو په وخت کي لکه څنګه چي په مؤطا امام مالک کي دا روایت سته.

۳. درې ځله رفع الیدین: د تکبیر تحریمه په وخت کي، رکوع ته د تلو په وخت کي، د رکوع څخه د را پورته کېدو په وخت کي لکه څنګه چي په بخاري او نورو کي سته. همدا روایت د نن سبا د غیر مقلدینو علماء دلیل دئ.

۴. څلور ځله رفع الیدین: درې خو هغه دي چي پورته بیان سول او څلورم د اولي ناستي څخه د را پورته کېدو په وخت کي، دا روایت هم په صحیح بخاري کي سته.

۵. په بعضو روایتو کي د دې څلورو ذکر سوي ځایو څخه ماسېوا سجدې ته د تلو او د را پورته کېدو په وخت کي هم د رفع الیدین ذکر سته لکه څنګه چي په سنن نسائي کي را غلي دئ. او حافظ ابن حجر رحمه الله دا روایت اصح روایت بللی دئ او امام بخاري رحمه الله په جزء رفع الیدین کي پر همدې باندي د حسن بصري، مجاهد، طاؤس، قیس بن سعد او د الحسن بن مسلم رحمة الله علیهم عمل را نقل کړی دئ.

۶. په بعضو روایتو کي خو د هر واري د کښېنته کېدو او را پورته کېدو په وخت کي د رفع الیدین صراحت سته. دا روایت

حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباري شرح البخاري کي را نقل کړی دئ دا روایت هم صحیح دئ. په الاستذکار ج: ۲، صـ: ۱۰۵او التمهید ج: ۹، صـ: ۲۲۸ د صحابه وو رضي الله عنهم او تابعینو رحمة الله علیهم د یو جماعت عمل د همدې مطابق وو.

نتیجه ئې دا سوه چي حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه هغه روایت په کوم کي چي د تکبیر تحریمه څخه ماسېوا رکوع ته د تلو او د رکوع څخه د را پورته کېدو په وخت کي د رفع الیدین ثبوت سته که څه هم د سند په لحاظ صحیح دئ لیکن د محدثینو د ضابطې مطابق په هغه کي اضطراب دئ چي ختمېدل ئې ممکن نه دئ چي پر یوه روایت عمل وسي نور ټوله روایتونه پرېښوول سي ځکه چي دا خبره خو هم ممکنه ده او کېدای سي چي د دغه ذکر سوي صورتو څخه پر هر یوه باندي رسول اکرم صلی الله علیه وسلم عمل کړی دئ. د دې تفصیل څخه روښانه سول چي د حضرت ابن عمر رضي الله عنه د روایت څخه چي څنګه رفع الیدین ثابت دئ همداسي ترک رفع الیدین هم ثابت دئ نو لهذا پر رفع الیدین نه کولو باندي د سنت د پرېښوولو طعنه په هیڅ ډول صحیح نه ده بلکي که چیري د مذکوره روایتو پر بنیاد باندي یو څوک په خپله غیر مقلدینو ته د ترک سنت الزام وکړي نو د دې الزام جواب به د دوی سره څه وي؟

اوس د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه خپل عمل وګورئ په طحاوي او مؤطا امام محمد کي راغلي دي چي ابن عمر رضي الله عنه یوازي د تکبیر تحریمه پر وخت رفع الیدین کوي. کوم صحابي چي د رفع الیدین روایتونه هم را نقل کړي بیا د هغه خپل عمل د هغه خلاف وي نو دا د دې دلیل دئ چي د نبي کریم صلی الله علیه وسلم آخري عمل ترک رفع الیدین دئ. خلاصه دا ده چي د رفع الیدین حکم په شروع کي وو وروسته منسوخه سو.

۱- دلیل:

عَنْ عَلْقَمَةَ رحمه الله قَالَ: قَالَ عَبْدُاللهِ بْنُ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه: اَلاَ اُصَلِّيْ بِكُمْ صَلٰوةَ رَسُوْلِ اللهِ صلى الله عليه وسلم؟ فَصَلّٰى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ اِلَّا فِيْ اَوَّلِ مَرَّةٍ، قَالَ: وَ فِي الْبَابِ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ اَبُوْ عِيْسٰى: حَدِيْثُ ابْنِ مَسْعُوْدٍ حَدِيْثٌ حَسَنٌ وَ بِهِ يَقُوْلُ غَيْرُ وَاحِدٍ مِّنْ اَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ اَصْحَابِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم وَ التَّابِعِيْنَ وَ هُوَ قَوْلُ سُفْيَانَ وَ اَهْلَ الْكُوْفَةِ.
(ترمذی،ص:۵۹، و رجاله رجال مسلم)

ژباړه: د حضرت علقمه رحمه الله روایت دئ هغه فرمایي چي حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وفرمایل چي زه تاسو ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم په شان لمونځ در نه کړم؟ د هغه وروسته هغه لمونځ راکړي او د لومړی ځل (تکبیر تحریمه) څخه پرته په هیڅ ځای کي رفع الیدین نه وکړي. امام ترمذي رحمه الله فرمایي چي د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د دې روایت څخه ماسېوا د ترک رفع الیدین په باره کي د حضرت براء بن عازب رضي الله عنه څخه هم حدیث مروي دئ. د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه منقول دا حدیث حسن دئ او ډېر اهل علم صحابه رضي الله عنهم او تابعین رحمة الله عليهم یوازي د تکبیر تحریمه په وخت کي د رفع الیدین قائل دي او همدا خبره (د فقه او حدیث امام) سفیان ثوري رحمه الله او اهل کوفه کوي. (ترمذي، ص: ۵۹)

دا حدیث صحیح دئ. (محلی بن خزم، ج: ۲، ص: ۳۵۸) د دې ټول راویان د مسلم شریف راویان دي. (الجوهر النقی، ج: ۱، ص: ۱۳۷)

یادونه:

دا حدیث په ابو داؤد، ج: ۱، ص: ۱۰۹، نسائي. ص: ۱۵۸ - ۱۶۱، مصنف ابن ابی شیبه. ج: ۱، ص: ۱٦٧. مشکوة، ص: ۷۷. مسند امام

احمد، ج: ۵. صـ: ۲۵۱. بیهقي، ج: ۲، صـ: ۷۸. سنن دار قطني، ج: ۲، صـ: ۲۹۶. محلی ابن خزم، ج: ۳، صـ: ۲۳۵. شرح السنة بغوي، ج: ۳، صـ: ۲۴. شرح معاني الآثار، ج: ۱، صـ: ۱۶۲ کي هم سته.

۲- دلیل:

قَالَ اَبُوْحَنِیْفَةِ رحمه الله حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ اِبْرَاهِیْمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَ الْاَسْوَدِ عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صلی الله علیه وسلم کَانَ لَا یَرْفَعُ یَدَیْهِ اِلاَّ عِنْدَ اِفْتِتَاحِ الصَّلٰوةِ وَ لَا یَعُوْدُ لِشَیْئٍ مِنْ ذٰلِکَ. (مسند امام اعظم، ج: ۱، ص: ۵۰. میرمحمد کتب خانه)

ژباړه: د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم به د لمونځ د شروع کولو په وخت کي لاسونه پورته کول بیا به ئې دوهم واري نه پورته کول.

۳- دلیل:

عَنْ عَبْدِاللهِ رضي الله عنه عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه وسلم اَنَّهُ کَانَ یَرْفَعُ یَدَیْهِ فِیْ اَوَّلِ تَکْبِیْرَةٍ ثُمَّ لَا یَعُوْدُ. (طحاوی، ج:۱، ص: ۱۴۶، و سنده قوی)

ژباړه: حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روایت کوي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم په تکبیر تحریمه کي لاسونه پورته کول بیا ئې دوهم واري نه پورته کول.

۴- دلیل:

عَنْ بَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رضي الله عنه اَنَّ النَّبِیِّ صلی الله علیه وسلم کَانَ اِذَا اِفْتَتَحَ الصَّلٰوةَ رَفَعَ یَدَیْهِ ثُمَّ لَا یَرْفَعُهُمَا حَتّٰی یَفْرُغَ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۱، ص: ۲۶۷)

ژباړه: د حضرت براء بن عازب رضي الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم به یوازي د اول تکبیر په وخت کي لاسونه پورته کول بیا ئې د لمانځه څخه تر فراغت تر وخته پوري په یوه ځای کي هم نه پورته کول.

یادونه:

کله چي په یوه مسئله کي د رسول الله ﷺ په احادیثو کي تعارض راسي، د مثال په توگه رکوع ته د تلو او د را پورته کېدو په وخت کي رفع الیدین نه کول هم ثابت دئ او کول ئې هم ثابت دئ نو په دې وخت کي څه کول پکار دئ؟ د دې په باره کي امام ابو داؤد ؒ فرمایي:

"اِذَا تَنَازَعَ الْخَبَرَانِ عَنِ النَّبِیِّ ﷺ اُنْظُرْ اِلٰی عَمَلِ اَصْحَابِهٖ بَعْدَهٗ"

یعني کله چي په یوه مسئله کي د رسول الله ﷺ حدیثونه سره متعارض سي نو هغه وخت دي د صحابه کرامو ؓ هغه عمل ته وکتل سي کوم عمل چي دوی د رسول الله ﷺ وروسته کړی وي.

د صدیق اکبر ؓ عمل:

۵- دلیل:

عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بِنْ مَسْعُوْدٍ ؓ قَالَ: صَلَّیْتُ خَلْفَ النَّبِیِّ ﷺ وَ اَبِیْ بَکْرٍ وَ عُمَرٍ ؓ فَلَمْ یَرْفَعُوْا اَیْدِیَهُمْ اِلَّا عِنْدَ اِفْتِتَاحِ الصَّلٰوةِ. وَ قَالَ اِسْحَاقُ: وَ بِهٖ نَاْخُذُ فِی الصَّلٰوةِ کُلِّهَا. (دار قطنی، ج:۱، ص:۲۹۵. الجوهر النقی، ج:۱، ص: ۷۹. و قال الحافظ الماردینی اسناده جید)

ژباړه: حضرت عبد الله بن مسعود ؓ وفرمایل چي ما په نبي کریم ﷺ او حضرت ابوبکر صدیق او حضرت عمر ؓ پسي لمونځ کړی دئ د دوی څخه یوه هم د تکبیر تحریمه څخه پرته په یو بل تکبیر کي خپل لاسونه نه دي پورته کړي. محدث اسحاق ؒ وایي چي زموږ په ټولو لمونځو کي پر همدې باندي عمل دئ.

د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ عمل:

۶- دلیل:

عَنِ الْاَسْوَدِ رحمہ اللہ قَالَ: صَلَّیْتُ مَعَ عُمَرَ رضی اللہ عنہ فَلَمْ یَرْفَعْ یَدَیْهِ فِیْ شَیْئٍ مِنْ صَلاَتِهٖ اِلاَّ حِیْنَ اِفْتَتَحَ الصَّلاَةَ. قَالَ عَبْد الملک وَ رَاَیْتُ الشعبی و ابراهیم و ابا اسحاق رحمۃ اللہ علیہم لَایَرْفَعُوْنَ اَیْدِیَهُمْ اِلَّا حِیْنَ یَفْتَحُوْنَ الصَّلٰوةَ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص:۲۶۸. وَ قَالَ الْحَافِظُ ابْنُ حَجَرٍ: رِجَالُهٗ ثُقَاتٌ. الدرایه، ص: ۸۵)

ژباړه: مشهوره تابعي حضرت اسود رحمہ اللہ بیان کوي چي ما د حضرت عمر رضی اللہ عنہ سره لمونځ کړی دئ هغه خپل لاسونه یوازي د لمانځه په شروع کي پورته کړه. د سند یو راوي عبدالملک وایي چي ما امام شعبي، امام ابراهیم نخعي او ابو اسحاق رحمۃ اللہ علیہم ولیدل چي دغه د حدیثو امامانو یوازي د تکبیر تحریمه په وخت کي لاسونه پورته کول.

د حضرت علي کرم اللہ وجہہ عمل:

۷- دلیل:

عَنْ عَاصِمِ بْنِ کُلَیْبٍ رحمہ اللہ عَنْ اَبِیْهِ قَالَ: رَاَیْتُ عَلِیَّ بْنَ اَبِیْ طَالِبٍ رَفَعَ یَدَیْهِ فِیْ التَّکْبِیْرَةِ الْاُوْلٰی مِنَ الصَّلٰوةِ الْمَکْتُوْبَةِ وَ لَمْ یَرْفَعْهُمَا فِیْمَا سِوٰی ذٰلِکَ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص:۲۶۷. مؤطا امام محمد، ص:۹۲. وَ قَالَ الْحَافِظُ الزَّیْلَعِی وَ هُوَ اَثَرٌ صَحِیْحٌ. نصب الرایه، ج:۱، ص:۴۰۶. وَقَالَ الْحَافِظُ ابْنُ حَجَرٍ: رِجَالُهٗ ثُقَاتٌ. الدرایه، ص:۸۵)

(د حضرت علي رضي الله عنه د شاګرد) د کلیب رحمه الله بیان دئ چي حضرت علي رضي الله عنه د تکبیر تحریمه په وخت کي رفع الیدین کوي د دې وروسته ئې بیا نه کوي.

د عبدالله بن عمر رضي الله عنه عمل:

۸- دلیل:

عَنْ مُجَاهِدٍ رحمه الله قَالَ: مَا رَاَيْتُ ابْنَ عُمَرَ رضي الله عنه يَرْفَعُ يَدَيْهِ اِلَّا فِيْ اَوَّلِ مَا يَفْتَتِحُ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص: ۲۶۸. و رجال اسناده رجال البخاری)

ژباړه: امام مجاهد رحمه الله بیان کوي چي ما حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه دي لیدلی چي دی رفع الیدین کوي لیکن د لمانځه په شروع کي.

د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه عمل:

۹- دلیل:

عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه اَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ اِذَا اِفْتَتَحَ الصَّلٰوةَ. (مؤطا امام محمد، ص: ۹۴)

ژباړه: حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه یوازي د لمانځه په شروع کي لاسونه پورته کول.

د حضرت ابوهریرة رضي الله عنه عمل:

۱۰- دلیل:

اِنَّ اَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه كَانَ يُصَلِّيْ بِهِمْ فَكَبَّرَ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ. وَقَالَ اَبُوْ جَعْفَرٍ: وَكَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حِيْنَ يُكَبِّرُ وَ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ. (مؤطا امام محمد، ص: ۹۰)

ژباړه: ابوهریرة رضي الله عنه په امامت ورکوي د کښته کېدو او را پورته کېدو په وخت کي به ئې تکبیر وایه. ابوجعفر دا خبره نوره پسي روښانه کړه چي د لمانځه په شروع کي کله چي به ئې په تکبیر تحریمه ویل نو لاسونه به ئې پورته کول.

د حضرت عبدالله بن مسعود او حضرت علي رضي الله عنهما د شاګردانو عمل:

۱۱- دلیل:

عَنْ اَبِيْ اِسْحَاق قَالَ: كَانَ اَصْحَابُ عَبْدُاللهِ رضي الله عنه وَ اَصْحَابُ عَلِيّ كرم الله وجهه لَا يَرْفَعُوْنَ اَيْدِيَهُمْ اِلاَّ فِيْ اِفْتِتَاحِ الصَّلاَةِ. قَالَ وَكِيْعٌ: ثُمَّ لاَ يَعُوْدُوْنَ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص:۲٦۷. الجوهر النقی، ج:۲، ص: ۷۹. و سنده صحیح علی شرط الشیخین)

ژباړه: د ابو اسحاق څخه روایت دئ چي د حضرت عبدالله بن مسعود او حضرت علي رضي الله عنهما شاګردانو یوازي د تکبیر تحریمه په وخت کي رفع الیدین کوي.

یادونه:

په دې مسئله کي د صحابه کرامو رضي الله عنهم او د هغه څخه وروسته د فقهاوو او د محدثینو طریقه مختلفه ده لیکن د خلفاء راشدینو رضي الله عنهم څخه د تکبیر تحریمه څخه ماسېوا رفع الیدین ثابت نه دئ نو په دې وجه د دې په راجح کېدو کي هیڅ خبره نه سي کېدای.

وتر درې (۳) رکعته یو ځای کول

احناف درې (۳) رکعته وتر کوي او غیر مقلدینو د یوه رکعت قائل دي، زموږ دلایل په دې باره کې هم ډېر زیات دي.

۱- دلیل:

د حضرت عائشې صدیقې رضي الله عنها یو اوږد حدیث په کوم کې چې د رسول الله ﷺ د تهجد د لمانځه ذکر دئ د هغه په آخر کې دا الفاظ دي: "ثُمَّ يُصَلِّيْ ثَلاَثًا" (بخاري، ج: ۱، ص: ۱۵۴. مسلم، ج: ۱، ص: ۲۵۴)

۲- دلیل:

عَنْ عَبْدِ الْعَزِيْزِ بْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: سَئَلْتُ عَائِشَةَ رضي الله عنها بِاَيِّ شَيْئٍ كَانَ يُوْتِرُ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقْرَأُ فِي الْاُوْلٰى بِسَبِّحِ اسْمِ رَبِّكَ الْاَعْلٰى، وَ فِي الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا اَيُّهَا الْكَافِرُوْنَ، وَ فِي الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ وَ الْمُعَوَّذَتَيْنِ. (ترمذی، ج:۱، ص: ۱۰۶)

ژباړه: د حضرت عبدالعزیز بن جریج څخه روایت دئ چې ما د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه وپوښتل چې رسول الله ﷺ په وترو کې څه ویل؟ حضرت عائشې رضي الله عنها وفرمایل: چې په اول رکعت کې ئې "سبح اسم ربک الاعلی" وایه، په دوهم رکعت کې ئې "قل یا ایها الکافرون" وایه او په دریم رکعت کې ئې "قل هو الله احد، قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس" وایه.

۳- دلیل:

عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ اَنَّ عَائِشَةَ رضی اللہ عنہا حَدَّثَتْهُ اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ كَانَ لَا يُسَلِّمُ فِيْ رَكْعَتَيِ الْوِتْرِ. (نسائی، ج: ۱، ص: ۲۴۸. مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۱۹۵. مستدرک حاکم، ج: ۱، ص: ۳۰۵)

ژباړه: د حضرت سعد بن هشام څخه روایت دئ چي ده ته حضرت عائشې رضی اللہ عنہا دا بیان وکړي چي رسول الله ﷺ د وترو پر دوو رکعتو باندي سلام نه ګرځوي.

۴- دلیل:

عَنْ اُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رضی اللہ عنہ اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ كَانَ يُوْتِرُ بِثَلَاثِ رَكْعَاتٍ. (نسائی، ج: ۱، ص: ۲۴۸)

د حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ څخه روایت دئ چي رسول ا لله ﷺ به وتر درې (۳) رکعته کول.

۵- دلیل:

د حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ څخه روایت دئ د کوم په آخر کي چي دا الفاظ دي:

"ثُمَّ اَوْتَرَ (رَسُوْلُ اللهِ ﷺ) بِثَلَاثٍ" (مسلم، ج: ۱، ص: ۲۶۱)

۶- دلیل:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہ قَالَ: كَانَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ يَقْرَاُ فِي الْوِتْرِ بِسَبِّحِ اسْمِ رَبِّكَ الْاَعْلٰى، وَ قُلْ يَا اَيُّهَا الْكَافِرُوْنَ، وَ قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ فِيْ رَكْعَةٍ رَكْعَةٍ. (ترمذی، ج: ۱، ص: ۱۰۶)

ژباړه: د حضرت عبدالله ابن عباس رضی اللہ عنہما څخه روایت دئ چي رسول الله ﷺ د وترو په اول رکعت کي سورة الاعلی، په دوهم رکعت کي سورة الکافرون او په دریم رکعت کي سورة الاخلاص وایه.

۷- دليل:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يُوْتِرُ بِثَلَاثٍ. (نسائي، ج: ۱، ص: ۲۴۹)

ژباړه: د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وتر درې (۳) ركعته كول.

۸- دليل:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: كَانَ رَسُوْلِ اللهِ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّيْ مِنَ اللَّيْلِ ثَمَانِ رَكْعَاتٍ وَيُوْتِرُ بِثَلَاثٍ. (نسائی، ج: ۱،ص: ۲۴۹)

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم به ماښام اته ركعته (د تهجد) كول او وتر به ئې درې (۳) ركعته كول.

۹- دليل:

عَنْ عَلِيٍّ كرم الله وجهه قَالَ: كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يُوْتِرُ بِثَلَاثٍ. (ترمذی، ج: ۱، ص: ۱۰٦)

ژباړه: د حضرت علي كرم الله وجهه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم به درې (۳) ركعته وتر كول.

۱۰- دليل:

قَالَ الْقَاسِمُ وَرَاَيْنَا اُنَاسًا مُنْذُ اَدْرَكْنَا يُوْتِرُوْنَ بِثَلَاثٍ. (بخاری، ج: ۱، ص: ۱۳۵)

ژباړه: د حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه لمسى حضرت قاسم بن محمد رحمه الله فرمايي چي د كله څخه چي موږ په ښه او بد پوه سوي يو د هغه وخت څخه موږ خلك وينو چي درې (۳) ركعته وتر كوي.

۱۱- دليل:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه اَنَّهُ كَانَ يُوْتِرُ بِثَلَاثٍ.(نسائي، ج: ۲، ص: ۱۹۴)

ژباړه: حضرت ابن عباس رضي الله عنه به وتر درې (۳) رکعته کول.

۱۲- دلیل:

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه اَنَّهُ اَوْتَرَ بِثَلَاثِ رَكْعَاتٍ لَمْ يَفْصِلْ بَيْنَهُنَّ بِسَلَامٍ (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۱۹۴)

د حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه روایت دئ چې هغه به وتر درې (۳) رکعته کول په مینځ کې ئې سلام نه ګرځوي.

۱۳- دلیل :

عَنْ اَنَسٍ رضي الله عنه اَنَّهُ اَوْتَرَ بِثَلَاثٍ لَمْ يُسَلِّمْ اِلَّا فِيْ آخِرِهِنَّ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۱۹۴)

ژباړه: د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دئ چې هغه به وتر درې (۳) رکعته کول او سلام به ئې په آخر کې ګرځوي.

۱۴- دلیل:

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ غَيَاثٍ رحمه الله قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ زَيْدٍ رضي الله عنه يَقُوْلُ الْوِتْرُ ثَلَاثٌ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۱۹۴)

ژباړه: د عثمان بن غیاث رحمه الله څخه روایت دئ چې ما د حضرت جابر بن زید رضي الله عنه څخه واورېدل چې وتر درې (۳) رکعته دي.

۱۵- دلیل:

عَنْ سَعِيْدِ بْنِ جُبَيْرٍ رضي الله عنه اَنَّهُ كَانَ يُوْتِرُ بِثَلَاثٍ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۱، ص: ۱۹۴)

ژباړه: د حضرت سعید بن جبیر رضي الله عنه څخه روایت دئ چې هغه به وتر درې رکعته کول.

١٦- دلیل:

عَنْ اَبِیْ اِسْحَاقٍ رحمه الله قَالَ: کَانَ اَصْحَابُ عَلِیٍّ کرم الله وجهه وَ اَصْحَابُ عَبْدِاللهِ رضي الله عنه لَایُسَلِّمُوْنَ فِیْ رَکْعَتَیِ الْوِتْرِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۱۹۵)

ژباړه: د حضرت ابو اسحاق رحمه الله څخه روایت دئ چي د حضرت علي کرم الله وجهه او حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه شاګردانو د وترو پر دوو (۲) رکعتو باندي سلام نه ګرځوي. (بلکي د دریم رکعت څخه وروسته ئې سلام ګرځوي)

١٧- دلیل:

عَنِ الْحَسَنِ رحمه الله قَالَ: اَجْمَعَ الْمُسْلِمُوْنَ عَلٰی اَنَّ الْوِتْرَ ثَلَاثٌ لَا یُسَلِّمُ اِلاَّ فِیْ آخِرِهِنّ. (مصنف ابن ابی شیبه. ج:۲، ص:۱۹۴)

حضرت حسن بصري رحمه الله فرمایي چي د ټولو مسلمانانو پر دې خبره اجماع ده چي وتر درې (۳) رکعته دي او سلام د دې درو په آخرو کي دئ.

د رکوع څخه مخکي دعا قنوت ویل

د احنافو په نزد دعا قنوت په وترو کي د رکوع څخه مخکي ویل کېږي لیکن د غیر مقلدینو په نزد د رکوع څخه وروسته ویل کېږي. زموږ دلایل وګورئ:

١- دلیل:

عَنْ اُبَیِّ بِنْ کَعْبٍ رضی الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صلی الله علیه وسلم کَانَ یُوْتِرُ بِثَلاَثِ رَکْعَاتٍ... وَیَقْنُتُ قَبْلَ الرُّکُوْعِ. (نسائي، ج: ۱، ص: ۲۴۸)

ژباړه: د حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم به درې (۳) رکعته وتر کول او دعا قنوت به ئې د رکوع څخه مخکي لوستل.

۲- دلیل:

عَنْ عَبْدِاللهِ رضی الله عنه اَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه وسلم کَانَ یَقْنُتُ فِی الْوِتْرِ قَبْلَ الرُّکُوْعِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۲۰۱)

ژباړه: د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دئ چي نبي کریم صلی الله علیه وسلم به په وترو کي د رکوع څخه مخکي دعا قنوت لوستل.

۳- دلیل:

اِنَّ ابْنَ عُمَرَ رضی الله عنه قَنَتَ فِی الْوِتْرِ قَبْلَ الرُّکُوْعِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۲۰۱)

ژباړه: حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه دعا قنوت په وترو کي د رکوع څخه مخکي ویل.

۴- دلیل:

عَنْ سَعِیْدِ بْنِ جُبَیْرٍ رضی الله عنه اَنَّهُ کَانَ یَقْنُتُ فِی الْوِتْرِ قَبْلَ الرُّکُوْعِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص:۲۰۲)

ژباړه: د حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه څخه روایت دئ چي هغه دعا قنوت په وترو کي د رکوع څخه مخکي ویل.

۵- دلیل:

اِنَّ ابْنَ مَسْعُوْدٍ رضی الله عنه وَ اَصْحَابَ النَّبِیِّ صلی الله علیه وسلم کَانُوْا یَقْنُتُوْنَ فِی الْوِتْرِ قَبْلَ الرُّکُوْعِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۲۰۲)

ژباړه: حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ او د نبي کریم ﷺ نورو صحابه کرامو ﷺ په وترو کي د رکوع څخه مخکي دعا قنوت ویل.

٦- دلیل:

اِنَّ ابْنَ مَسْعُوْدٍ ﷺ کَانَ یَقْنُتُ السَّنَةَ کُلَّهَا فِي الْوِتْرِ قَبْلَ الرُّکُوْعِ. (کتاب الاثار، ص: **٥٥**)

ژباړه: حضرت ابن مسعود ﷺ پوره کال په وترو کي د رکوع څخه مخکي دعا قنوت ویل.

٧- دلیل:

عَنِ الْاَسْوَدِ ﷺ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ ﷺ اَنَّهُ کَانَ یَقْرَأُ فِيْ آخِرِ رَکْعَةٍ مِنَ الْوِتْرِ قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ، ثُمَّ یَرْفَعُ یَدَیْهِ فَیَقْنُتُ قَبْلَ الرَّکْعَةِ. (جزء رفع الیدین)

ژباړه: د حضرت اسود ﷺ څخه روایت دئ چي حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ د وترو په آخري رکعت کي "قل هو الله احد" وایه بیا ئې رفع الیدین کوي او د رکوع څخه مخکي ئې قنوت ویل.

په وترو کي باید کوم قنوت وویل سي؟

په وترو کي چي کومه دعا قنوت د رسول الله ﷺ څخه ثابته ده او د صحابه کرامو ﷺ به چي د هغه پر ویلو باندي عمل وو هغه "اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِیْنُکَ..." ده.

١-دلیل:

عَنْ اَبِیْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ قَالَ: عَلَّمَنَا ابْنُ مَسْعُوْدٍ رضي الله عنه اَنْ نَقْرَاَ فِی الْقُنُوْتِ "اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِیْنُکَ وَ نَسْتَغْفِرُکَ ...." (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۲۰۰)

د ابو عبد الرحمن څخه روایت دئ چي موږ ته ابن مسعود رضي الله عنه را وښوول چي موږ په قنوت کي ووایو "اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِیْنُکَ وَ نَسْتَغْفِرُکَ ..."

۲- دلیل:

عَنْ اِبْرَاهِیْمَ رحمه الله قَالَ: قُلْ فِیْ قُنُوْتِ الْوِتْرِ "اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِیْنُکَ وَ نَسْتَغْفِرُکَ ...." (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۲۰۰)

ژباړه: حضرت ابراهیم نخعي رحمه الله وفرمایل چي د وترو په قنوت کي دا دعا ووایه: "اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِیْنُکَ وَ نَسْتَغْفِرُکَ ...."

۳- دلیل:

عَنْ اُبَیِّ بْنِ کَعْبٍ رضي الله عنه اَنَّهُ کَانَ یَقُوْلُ "اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِیْنُکَ وَ نَسْتَغْفِرُکَ ...." (مصنف عبدالرزاق، ج: ۳، ص: ۱۱۲)

حضرت ابی ابن کعب رضي الله عنه (به د وترو په قنوت کي) دا دعا ویل: "اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِیْنُکَ وَ نَسْتَغْفِرُکَ ...."

تروایح شل (۲۰) رکعته دي

د روژې مبارکي په میاشت کي تراویح کول سنت مؤکد دي. رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله هم د روژې په میاشت کي په یو خاص اهتمام سره د تراویح لمونځ کوي او نورو ته ئې هم د دې ترغیب ورکوي او د

روژې په درو شپو ۲۳، ۲۵، ۲۷ کي نبي کریم ﷺ په جماعت سره د تراویحو لمونځ ورکړی دئ. نبي کریم ﷺ د دې بېرې څخه چي دا پر امت باندي فرض نه سي د تراویح جماعت پرېښووي. په یوه صحیح حدیث سره دا ثابته نه ده چي نبي کریم ﷺ په دې شپو کي څو رکعته د تراویحو لمونځ وکړي یا ئې ورکړي. د اتو (۸) رکعتو روایت هم سته او د شلو (۲۰) رکعتو روایت هم سته مگر دواړه ضعیفه دي نو ځکه په یقین سره دا خبره کول ډېره گرانه ده چي رسول الله ﷺ په روژه کي څو رکعته تراویح وکړې یا ئې ورکړې. په خپله غیر مقلدین هم دا خبره مني لکه څنگه چي مشهور غیر مقلد عالم نواب الحسن لیکي چي په یوه مرفوع حدیث کي هم د تراویح معین عدد نه دي راغلی. (العرف الجاری، صـ: ۸۴)

د نبي کریم ﷺ څخه وروسته د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه خلافت تقریباً دوه کاله او درې میاشتي وو. د ده په خلافت کي ډېرو زیاتو داخلي او بهرني فتنو سر را پورته کړي. ابوبکر صدیق رضی الله عنه د هغه فتنو څخه دومره نه دي فارغه سوی چي یو بل طرفته توجه وکړي تر دې چي خپل رب ته ئې ځان ورسوي.

بیا د حضرت عمر رضی الله عنه خلافت راغلي د ده په خلافت کي د ده په حکم سره تقریباً د ۱۴ هـ څخه په مسجد نبوي کي تراویح شل (۲۰) رکعته باقاعده په جماعت سره شروع سولې، پر هغه د ټولو صحابه کرامو رضی الله عنهم اتفاق وسو. خلفاء راشدین او جمهور صحابه رضی الله عنهم چي پر کوم شرعي حکم باندي اتفاق وکړي هغه عمل پر ټولو مسلمانانو لازم دئ چي په دې حدیث سره ثابته ده:

"عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِيْ وَ سُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِيْنَ الْمَهْدِيِّيْنَ. (ابن ماجه، صـ: ۵. مشکوة، صـ: ۳۰)

ژباړه: پر تاسو زما سنت او زما څخه وروسته د خلفاء راشدینو چې د هدایت څراغان دي د هغوی سنت په ټینګه سره نیول لازم دئ.

څوک چې دا نه مني هغه د اهل سنت و الجماعت څخه خارج دئ. په هندوستان کې حنفي دیوبندیان د اهل سنت و الجماعت د اصولو ډېر پابنده دي نو ځکه دیو ته اهل سنت ویل پر ځای دئ. په صحیح سندو سره دا خبره د حدیث په کتابو کې موجوده ده چې د شلو (۲۰) رکعتو تراویحو د اهتمام سلسله د ۱۴ ه څخه په مسجد نبوي کې د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کې د هغه په حکم سره شروع سول او د ټولو صحابه کرامو رضي الله عنهم پر همدې باندې اتفاق وسو. یوه صحابي هم پر دې باندې اعتراض او نیوکه نه ده کړې، دې ته اجماع صحابه ویل کېږي. څنګه چې د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت څخه وروسته د حضرت عثمان رضي الله عنه په پوره دور کې او بیا د حضرت علي کرم الله وجهه په دور کې او بیا د ټولو صحابه کرامو رضي الله عنهم په دور کې او بیا د تابعینو، تبع تابعینو او ائمه مجتهدینو رحمة الله علیهم په زمانه کې سلسله په سلسله تر ۱۲۸۴ ه پورې مسلمانانو شل (۲۰) رکعته تراویح کوي، نن هم په حرم شریف کې مسلمانان شل (۲۰) رکعته تراویح کوي. په هندوستان کې تر ټولو مخکې د دې ټولو علماوو او محدثینو خلاف فتوا ورکولو او شل (۲۰) رکعته تراویح ته د خلاف سنت ویلو او اته (۸) رکعته تراویح ته د مسنون عمل ویلو همت تر ټولو مخکې په ۱۲۸۴ ه په اکبر آباد کې ښار کې یو غیر مقلد مولوي وکړي. او په پنجاب کې تر ټولو مخکې محمد حسین ټبالوي ګورداس پوري وکړي، ګور داس پور هغه ځای دئ په کوم کې چې مرزا غلام احمد قادیاني، مسټر غلام احمد پروېز او مودودي غوندي د اسلام دښمنان پیدا سوي دي.

د حضرت عمر، حضرت عثمان، حضرت علي او جمهور صحابه کرامو رضي الله عنهم پر شلو (۲۰) رکعتو تراویح او دري (۳) رکعته وترو باندي د اجماع ثبوت سته، پر دي باندي د مثال په توګه یو څو روایتونه درته را نقل کوو:

۱- دلیل:

وَاَكْثَرُ اَهْلُ الْعِلْمِ عَلٰى مَا رُوِىَ عَنْ عُمَرَ وَعَلِىٍّ رضي الله عنهما وَغَيْرِهِمَا مِنْ اَصْحَابِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم عِشْرِيْنَ رَكْعَةً. (ترمذی باب ما جاء فی قیام شهر رمضان)

ژباړه: اکثر اهل علم د شلو (۲۰) رکعتو تراویحو قائله دي لکه څنګه چي د حضرت عمر او حضرت علي رضي الله عنهما او د دې څخه پرته د نبي کریم صلى الله عليه وسلم د صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه روایت دئ.

۲- دلیل:

مَالِكٌ عَنْ يَزِيْدِ بْنِ رُوْمَانَ اَنَّهٗ قَالَ: كَانَ النَّاسُ يَقُوْمُوْنَ فِىْ زَمَانِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه فِىْ رَمَضَانَ بِثَلَاثٍ وَعِشْرِيْنَ رَكْعَةً. (مؤطا امام مالک، ص: ۹۸)

ژباړه: حضرت امام مالک رحمه الله د یزید بن رومان څخه روایت کوي چي هغه وفرمایل چي د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کي به خلکو د شلو رکعتو تراویحو او د درو رکعتو وترو اهتمام کوي.

۳- دلیل:

عَنْ يَحْيَى بْنَ سَعِيْدٍ اَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رضي الله عنه اَمَرَ رَجُلاً يُصَلِّىْ بِهِمْ عِشْرِيْنَ رَكْعَةً. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۲۸۵)

ژباړه: حضرت یحیی بن سعید فرمایي چي حضرت عمر رضي الله عنه به یو سړی مکلف کړی وو چي خلکو ته شل (۲۰) رکعته تراویح ورکړي.

۴- دلیل:

عَنْ اَبِي الْحَسَنَاءِ اَنَّ عَلِيًّا اَمَرَ رَجُلًا يُصَلِّيْ بِهِمْ فِيْ رَمَضَانَ عِشْرِيْنَ رَكْعَةً. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲،ص: ۲۸۵)

ژباړه: حضرت علي کرم الله وجهه یو سړی ته حکم وکړي چي هغه په روژه کي شل رکعته تراویح ورکړي.

۵- دلیل:

عَنْ حَسَنٍ عَبْدِالْعَزِيْزِ بْنِ رَفِيْعٍ قَالَ: كَانَ اُبَيّ بْنُ كَعْبٍ رضي الله عنه يُصَلِّيْ بِالنَّاسِ فِيْ رَمَضَانَ بِالْمَدِيْنَةِ عِشْرِيْنَ رَكْعَةً وَ يُوْتِرُ بِثَلَاثٍ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۲۸۵)

ژباړه: عبدالعزیز بن رفیع فرمایي چي حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه به په مدینه منوره کي خلکو ته په روژه کي شل رکعته تراویح او دري رکعته وتر ورکول.

۶- دلیل:

عَنِ الْحَارِثِ اَنَّهُ كَانَ يَؤُمُّ النَّاسَ فِيْ رَمَضَانَ بِاللَّيْلِ بِعِشْرِيْنَ رَكْعَةً وَ يُوْتِرُ بِثَلَاثٍ وَ يَقْنُتُ قَبْلَ الرُّكُوْعِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۲، ص: ۲۸۵)

ژباړه: حضرت حارث رضي الله عنه به د روژي په شپو کي په شلو رکعتو تراویحو سره د خلکو امامت کوي او دري رکعته وتر به ئې کول او قنوت به ئې د رکوع څخه مخکي لوستل.

۷- دلیل:

عَنْ سَعِيْدِ بْنِ عُبَيْدٍ اَنَّ عَلِيَّ بْنَ رَبِيْعَةَ كَانَ يُصَلِّيْ بِهِمْ فِيْ رَمَضَانَ خَمْسَ تَرْوِيْحَاتٍ وَ يُوْتِرُ بِثَلَاثٍ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۲، ص: ۳۹۳)

ژباړه: حضرت سعید بن عبید رحمه الله فرمايي چي حضرت علي بن ربیعه به په روژه کي خلکو ته پنځه ترویحات (یعني شل رکعته تراويح) او درې رکعته وتر ورکول.

یادونه: یوه ترویحه څلور رکعته تراویحو ته ویل کېږي.

۸- دلیل:

عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيْدِ رحمه الله قَالَ: كَانُوْا يَقُوْمُوْنَ عَلٰى عَهْدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه فِيْ شَهْرِ رَمَضَانَ بِعِشْرِيْنَ رَكْعَةً. (السنن الکبری للبیهقی، ج: ۲، ص: ۴۹۶)

ژباړه: د حضرت سائب بن یزید رحمه الله څخه روایت دئ هغه فرمايي چي د حضرت عمر رضي الله عنه په خلافت کي به په روژه کي د شلو رکعتو تراویحو اهتمام ټولو صحابه وو کوي. او د سلو سلو (۱۰۰) آیتو سورتونه به ئې ویل او د حضرت عثمان رضي الله عنه په خلافت کي خو خلکو د شدت قیام او طول قیام په وجه خپلي لکړي لګولې.

۹-دلیل:

عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيْد رحمه الله قَالَ: ... وَ كَانَ الْقِيَامُ عَلٰى عَهْدِ عُمَرَ رضي الله عنه ثَلَاثَةً وَ عِشْرِيْنَ رَكْعَةً. (مصنف عبد الرزاق، ج: ۴، ص:۲۶۲، حدیث نمبر: ۷۷۳۳)

ژباړه: حضرت سائب بن یزید رحمه الله وفرمایل چي د حضرت عمر رضي الله عنه په دور کي به تراويح (او وتر) درویشت (۲۳) رکعته وه. (شل رکعته تراويح او درې رکعته وتر)

۱۰- دلیل:

عَنْ اَبِیْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ السَّلَمِیِّ عَنْ عَلِیٍّ کَرَّمَ اللّٰہُ وَجْهَهٗ قَالَ: دَعَا الْقُرَّاءَ فِیْ رَمَضَانَ فَاَمَرَ مِنْهُمْ رَجُلًا یُصَلِّیْ بِالنَّاسِ عِشْرِیْنَ رَکْعَةً. قَالَ: وَکَانَ عَلِیٌّ کَرَّمَ اللّٰہُ وَجْهَهٗ یُوْتِرُ بِهِمْ. (السنن الکبری للبیهقی، ج: ۲، ص:۴۹۶)

ژباړه: حضرت علي کَرَّمَ اللّٰہُ وَجْهَهٗ به په روژه کي قاریان را وغوښتل بیا به ئې په هغوی کي یوه ته حکم وکړی چي په شلو رکعتو تراویحو سره د خلکو امامت وکړي او حضرت علي کَرَّمَ اللّٰہُ وَجْهَهٗ به خلکو ته وتر ورکول.

۱۱- دلیل:

اَجْمَعَ الصَّحَابَةُ عَلٰی اَنَّ التَّرَاوِیْحَ عِشْرُوْنَ رَکْعَةً. (مرقاة، ج:۳، ص: ۱۹۴)

ژباړه: د صحابه کرامو رضي الله عنهم اجماع سوې ده پر شلو رکعتو تراویحو باندي.

د شلو رکعتو تراویحو په باره کي د صحابه کرامو او خلفاء راشدینو اجماعي عمل تاسو ولیدي. د حضرت عمر رضي الله عنه څخه وروسته به صحابه کرامو او سلف صالحینو کي د یوه څخه هم دا ثابته نه ده چي هغوی دي اته رکعته تراویح په جماعت سره په مسجد کي ادا کړي وي. کوم خلک چي د شلو رکعتو تراویحو خلاف آواز پورته کوي هغه په حقیقت کي د سلف صالحینو خلاف آواز پورته کوي.

د اتو (۸) رکعتو تراویحو دلایلو ته لنډه کتنه

د اتو (۸) رکعتو تراویحو په باره کي د غیر مقلدینو سره یوازي او یوازي درې (۳) دلیلونه سته او د هغه درو دلایلو حال دا دئ چي په

هغو کي خو یو د تراویحو په باره کي نه دئ او هغه نور دوه ضعیف دي.

د غیر مقلدینو لومړی دلیل:

د حضرت عائشي رضي الله عنها څخه روایت دئ:

مَا كَانَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ يَزِيْدُ فِيْ رَمَضَانَ وَلَا فِيْ غَيْرِهٖ عَلٰى اِحْدٰى عَشَرَ رَكْعَةً يُصَلِّيْ اَرْبَعًا فَلاَ تَسْئَلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَ طُوْلِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّيْ اَرْبَعًا فَلَا تَسْئَلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَ طُوْلِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّيْ ثَلاَثًا. (بخاری، ج: ۱، ص: ۱۵۴)

ژباړه: نبي کریم ﷺ به نه زیاتول په روژه او غیر روژه کي پر یوولس رکعته باندي؛ اول ئې څلور رکعته کول د هغه د اوږدوالي او ښایست په اړه پوښتنه مه کوه، بیا به ئې څلور رکعته کول د هغه د اوږدوالي او ښایست په اړه پوښتنه مه کوه، بیا به ئې درې رکعته کول.

جواب:

په دې حدیث کي خو فقط دا سته چي نبي کریم ﷺ به پوره کال یوولس رکعته کول په دې کي خو د تراویحو صراحت نه سته. دا حدیث خو د تهجد لمانځه په اړه دئ د یوولس رکعته څخه مراد اته رکعته تهجد او درې رکعته وتر دي، ځکه چي دا حدیث ټولو محدثینو (امام مسلم، امام ابو داؤد، امام نسائي، امام ترمذي، امام عبدالرزاق رحمة الله علیهم او نورو) د تهجد په باب کي راوړی دئ. او په دې حدیث کي د هغه لمانځه ذکر دئ چي پوره کال کېږي او تراویح خو ټوله کال نه کېږي. که چیري د دې لمانځه څخه تراویح مراد وای نو د غیر رمضان الفاظ به ئې نه وایه او د حدیث په آخر کي سته چي درې رکعته وتر به ئې کول. حال دا دئ چي غیر مقلدین چي اهل حدیث یا

جماعة المسلمين ورته ویل کېږي یو رکعت وتر کوي که د دې حدیث د اولي برخي څخه تراویح مراده وي او عمل ور باندي کوي نو بیا پر دوهمي برخي باندي ولي عمل نه کوي؟ او بله خبره دا ده چي ټولو د حدیث کتابو دا حدیث د امام مالک رحمه الله په سند سره راوړی دئ حال دا دئ چي په خپله امام مالک رحمه الله د اتو رکعتو تراویحو قائل نه دئ.

د غیر مقلدینو د دوهم او دریم دلیل جواب:

پاته دوه دلیلونه د "خیر المصابیح" کتاب څخه دي او هغه دواړه ضعیفه دي، ځکه چي په هغه دواړو حدیثو کي یعقوب قمي، حمید الرازي، یحیی بن جاریه ضعیف راویان دي.

د سهار د فرضو څخه وروسته د لمر د راختو څخه مخکي سنت کول پکار نه دئ

دلیل:

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رضي الله عنه اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صلى الله عليه وسلم نَهٰى عَنِ الصَّلٰوةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتّٰى تَغْرُبَ الشَّمْسُ. (بخاری، ج: ۱، ص: ۸۲، مسلم، ج: ۱، ص: ۲۷۵)

ژباړه: رسول الله صلى الله عليه وسلم د سهار د لمانځه څخه وروسته تر لمر راختلو پوري او د ماځیګر د لمانځه څخه وروسته تر لمر لوېدو پوري د لمونځ کولو څخه ممانعت کړی دئ.

د جنازې په لمانځه کي سورة فاتحه لوستل

د احنافو په نزد د جنازې په لمانځه کې نه سورة فاتحه سته نه یو بل سورت. د اول تکبیر څخه وروسته ثناء، د دوهم تکبیر وروسته درود شریف، د دریم تکبیر وروسته د مړی لپاره دعا او د څلورم تکبیر وروسته سلام دئ. خو غیر مقلدین بیا د جنازې په لمانځه کې سورة فاتحه فرض ګڼي. لاندې یو څو حدیثونه درته ذکر کوو چې د هغه څخه به دا روښانه سي چې د جنازې په لمانځۀ کې سورة فاتحه نه سته.

۱ - دلیل:

حضرت ابو سعید مقبري رحمه الله د حضرت ابوهریرة رضي الله عنه څخه و پوښتل چې ته د جنازې لمونځ څنګه کوې؟ هغه وفرمایل:

كَبَّرْتُ وَ حَمِدْتُّ اللهَ وَ صَلَّيْتُ عَلٰى نَبِيِّهٖ ثُمَّ اَقُوْلُ: اَللّٰهُمَّ... (مؤطا امام مالک، ص:۲۰۹- باب ما یقول المصلی علی الجنازة. مصنف عبدالرزاق، ج: ۳، ص: ۴۸۸)

ژباړه: اول تکبیر وایم بیا د الله جل جلاله ثناء بیانوم، بیا پر نبي کریم صلی الله علیه وسلم درود وایم او بیا مړي ته دعا کوم.

د دې صحیح روایت څخه دا روښانه سول چې حضرت ابوهریرة رضي الله عنه چې کوم لمونځ د نبي کریم صلی الله علیه وسلم څخه زده کړی وو په هغه کې نه د سورة فاتحې لوستل سته او نه د بل سورت. که چیرې سورة فاتحه فرض وای نو حضرت ابوهریرة رضي الله عنه به ضرور ذکر کړې وای.

۲- دلیل:

اَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رضي الله عنه كَانَ لَا يَقْرَأُ فِي الصَّلٰوةِ عَلَى الْجَنَازَةِ. (مؤطا امام مالک، ص:۲۰۹)

ژباړه: حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه په جنازه کې قرآئت (د سورة فاتحې یا کوم بل سورت) نه کوي.

۳- دلیل:

عَنْ نَافِعٍ اَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضي الله عنه كَانَ لاَ يَقْرَأُ فِي الصَّلٰوةِ عَلَى الْمَيِّتِ.
(مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۳، ص: ۱۸۲)

ژباړه: حضرت نافع رحمه الله فرمايي چي حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه په جنازه کي قرآئت نه وايه.

۴- دلیل:

لَا قِرَاءَةَ عَلَى الْجَنَازَةِ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۳، ص: ۱۸۳)

ژباړه: په جنازه کي هيڅ قرآئت نه سته.

۵- دلیل:

عَنْ اَبِي الْمِنْهَالِ قَالَ: سَئَلْتُ اَبَا الْعَالِيَةِ عَنِ الْقِرَاءَةِ فِي الصَّلٰوةِ عَلَى الْجَنَازَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ؟ فَقَالَ مَا كُنْتُ اَحْسِبُ اَنَّ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ تُقْرَأُ اِلَّا فِيْ صَلٰوةٍ فِيْهَا رَكُوْعٌ وَ سُجُوْدٌ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۳، ص: ۱۸۲)

ژباړه: ابو المنهال وايي چي ما د حضرت ابو العاليه څخه په جنازه کي د سورة فاتحې د قرآئت په باره کي و پوښتل نو هغه وفرمايل چي د سورة فاتحې قرآئت خو يوازي په هغه لمانځه کي سته چي هغه رکوع او سجده ولري.

٦- دلیل:

د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه څخه يو سړی پوښتنه وکړه چي:

"اَقْرَأُ عَلَى الْجَنَازَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ؟" چي آيا زه په جنازه کي سورة فاتحه ووايم؟ "قَالَ: لَا تَقْرَأْ" نو هغه وفرمايل چي مه ئې وايه. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۳، ص: ۱۸۳)

۷- دلیل:

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ وَ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما لَيْسَ فِيْهَا قِرَاءَةٌ. (عمدة القاری شرح صحیح البخاری، ج: ۱۲، ص: ۴۴۸ - باب قراءة فاتحة الكتاب على الجنازة)

ژباړه: د حضرت ابوهریرة او حضرت ابن عمر رضي الله عنهما څخه روایت دئ چي په جنازه کي هیڅ قرآئت نه سته. (نه سورة فاتحه او نه کوم بل سورت)

۸- دلیل:

قَالَ مَالِكٌ رحمه الله قِرَاءَةُ الْفَاتِحَةِ لَيْسَتْ مَعْمُوْلًا بِهَا فِيْ بَلَدِنَا فِيْ صَلَاةِ الْجَنَازَةِ. (عمدة القاری شرح صحیح البخاری، ج: ۱۲، ص: ۴۴۸ – باب قراءة فاتحة الکتاب علی الجنازة)

ژباړه: امام مالک رحمه الله وفرمایل: چي زموږ په ښار (مدینه منوره) کي په جنازه کي د سورة فاتحې ویلو معمول هیڅ ځای نه سته.

۹ - دلیل:

د مکې مکرمې حضرت عطاء بن رباح رحمه الله چي د سلو (۱۰۰) صحابه کرامو رضي الله عنهم سره ئې د ملاقات شرف حاصل کړی دئ او ډېر لوي تابعي دئ. د ده څخه په جنازه کي د سورة فاتحې ویلو په باره کي وپوښتل سوه نو ده په ډېره حېرانتیا سره وفرمایل: "مَا سَمِعْنَا بِهَذَا" چي موږ خو دا کله اورېدلې هم نه ده. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۳، ص: ۱۸۳)

د نارینه او د ښځي په لمانځه کي فرق

د غیر مقلدینو د احنافو سره یو اختلاف دا هم دئ چي هغه د نارینه او د ښځي په لمانځه کي فرق نه مني. د احادیثو په رڼا کي د نارینه د لمانځه کولو طریقه جلا ده او د ښځي د لمانځه کولو طریقه جلا ده. د نارینه او د ښځي په لمانځه کي خو فرقونه ډېر دي خو یو څو فرقه دا دي:

۱- دلیل:

رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل:

يَا وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ! اِذَا صَلَّيْتَ فَاجْعَلْ يَدَيْكَ حِذَاءَ اُذُنَيْكَ وَ الْمَرْاَةُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِذَاءَ ثَدْيَيْهَا. (معجم کبیر طبرانی، ج: ۲۲، ص: ۲۰، حدیث نمبر: ۲۸)

اې وائل بن حجره! کله چي ته لمونځ کوې نو خپل دواړه لاسونه تر غوږو پوري پورته کړه او ښځه دي خپل دواړه لاسونه تر خپلو تیانو (ځیګر) پوري پورته کړي.

۲- دلیل:

عَنْ عَلِيٍّ كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ قَالَ: اِذَا سَجَدَتِ الْمَرْاَةِ فَلْتَحْتَفِزْ وَلْتَضُمَّ فَخِذَيْهَا. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۱، ص: ۳۰۲)

ژباړه: حضرت علي کرم الله وجهه فرمایي چي کله ښځه سجده کوي نو ښه دي سره ټوله سي او خپل دواړه ورنونه دي د نس سره یو ځای کړي.

۳- دلیل:

عَنْ يَزِيْدِ ابْنِ اَبِيْ حَبِيْبٍ مُرْسَلًا اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ مَرَّ عَلٰى اِمْرَاَتَيْنِ تُصَلِّيَانِ، فَقَالَ: اِذَا سَجَدْتُّمَا فَضُمَّا بَعْضَ اللَّحْمِ اِلَى الْاَرْضِ فَاِنَّ الْمَرْاَةَ فِيْ ذٰلِكَ لَيْسَتْ كَالرَّجُلِ. (مراسیل ابو داؤد، ص: ۸)

ژباړه: د یزید بن ابی حبیب څخه مرسل روایت دئ چي رسول الله ﷺ د دوو ښځو خوا ته تېر سو چي لمونځونه ئې کول نو رسول الله ﷺ هغوی ته وفرمایل: کله چي تاسي دواړي سجده وکړي نو خپل د بدن یو څه برخه د مځکي سره و موښلوئ ځکه چي د ښځي حکم (په سجده کي) د نارینه په شان نه دئ.

د نابالغ امامت

۱- دلیل:

عَنِ الشُّعْبِی رحمه الله قَالَ: لَا يَؤُمُّ الْغُلَامُ حَتّٰی يَحْتَلِمَ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص: ۳۸۴)

ژباړه: حضرت شعبي رحمه الله وفرمایل: چي نابالغه تر هغو چي بالغ نه سي امامت دي نه کوي.

۲- دلیل:

عَنْ مُجَاهِدٍ رحمه الله قَالَ: لَا يَؤُمُّ غُلَامٌ حَتّٰی يَحْتَلِمَ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۱، ص:۳۸۴)

ژباړه: حضرت مجاهد رحمه الله وفرمایل: چي هیڅ نابالغه چي تر څو بالغ نه سي امامت دي نه کوي.

په یوه مجلس کي درې (۳) طلاقه ورکول

درې (۳) طلاقه که په یوه مجلس یا په یوه لفظ یا په جلا وختو کي ورکول سي هغه درې (۳) طلاقه واقع کیږي. د جمهورو فقهاوو او ائمه اربعه امام ابوحنیفه، امام مالک، امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهم الله مسلک خو همدا دئ. ابن القیم حنبلی رحمه الله په زاد المعاد ج: ۴، صـ: ۵۴ کي ابن رشد مالکی رحمه الله په بدایة المجتهد ج: ۲، صـ: ٦١ کي، نووي شافعي رحمه الله په شرح المسلم ج: ۱، صـ: ۴۷۸ کي، ابن الهمام حنفي رحمه الله په فتح القدیر ج: ۳، صـ: ۲۵ کي، شوکاني رحمه الله په نیل الاوطار ج: ٦، صـ: ۲۴۵ کي. د اهل حدیثو لارښود شمس الحق په عون المعبود ج: ۲، صـ: ۲۲۹ کي همدا لیکلي

دي چې د ائمه اربعه په نزد درې (۳) طلاقه واقع کېږي. بیا د امام ابوحنیفه رحمه الله او د امام مالک رحمه الله په نزد مکروه تحریمي کار دئ او د امام شافعي رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد خلاف اولیٰ کار دئ. د دې پر خلاف د شیعه ګانو او د آخري دور د علماوو څخه د علامه ابن تیمیه رحمه الله مسلک دا دئ چې د درې (۳) طلاقه څخه یوازي یو طلاق رجعي واقع کېږي. د دې دور د غیر مقلدینو په دې مسئله کي د جمهورو علماوو رایه تر شا غورځولې ده او د ابن تیمیه رحمه الله د مسلک تقلید ئې په ډېر شدت سره اختیار کړی دئ او عامو مسلمانانو ته دا باور ورکوي چې په یو مجلس کي یا په یوه لفظ کي ورکړل سوي درې (۳) طلاقه یو شمېرل کېږي نه درې (۳). دا مسئله غیر مقلدینو په خپل شعائر اسلام کي شامله کړې ده، پښېمانه او شرمنده طلاق ور کوونکو ته دوی تسلي ورکوي او هغه دې ته آماده کوي چې د غیر مقلدینو پر فتوا عمل وکړي او درې طلاقه یو طلاق رجعي وشمېري او د خپلي ښځي سره خپل ازدواجي اړیکي پر ځای کړي. (العیاذ بالله) حال دا دئ چې د قرآن ظاهر آیتونه، احادیث صحیحه، د صحابه وو د آثارو او فقهاوو د اقوالو څخه دا ثابته ده چې درې طلاقه درې دي یو نه شمېرل کېږي. دا ډېره نازکه مسئله ده ځکه چې کله د داسي ښځي سره رجعیت حلال وګڼي او هغه بېرته د ځان سره کړي د چا پر حرمت چې د ټولو لویو امامانو اتفاق دئ او کومه ښځه چې د شرعیت د حلالوالي څخه پرته په خپله نکاح کي ساتل کېږي دا حرام کار دئ نو بیا چې د دې څخه اولاد پیدا سي د هغوی څه حکم دئ؟ دلته دا خبره کول هم د یادوني وړ ده چې د سعودي عرب لوي فقهي مجلس "هیئة کبار العلماء" په کال ۱۳۹۳ هـ کي د بحث کولو څخه وروسته بالاتفاق دا فیصله وکړه چې په یوه وخت کي ورکړل

سوي درې طلاقه به درې شمېرل کېږي. دا پوره او مفصل بحث په "مجلة البحوث الاسلامية" جلد اول په دریمه شمېره کي په ۱۳۹۷ هـ کي په ۱۵۰ مخونو کي خپورسوی دئ. دا کتاب تاسو پر انټرنیټ باندي پر دې آدرس باندي هم کتلای سي:

http://www.darululoom-deoband.com/urdu/current/index.html

ډېر تعجب دئ پر غیر مقلدینو باندي چي په هره مسئله کي دوی د حرمینو د علماوو حواله ورکوي او په دې مسئله کي ئې هغه علماء بالکل شا ته غورځولي دي. اوس پر دې مسئله باندي دلایل وګورئ:

۱ - دلیل:

حضرت عویمر عجلانی ﷛ د صحابه کرامو ﷠ په یوه لویه ټولۍ کي د نبي کریم ﷺ و مخته د خپلي ښځي سره لعان وکړي د هغه وروسته ئې وفرمایل:

كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُوْلَ اللهِ ﷺ! اِنْ اَمْسَكْتُهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ اَنْ يَّامُرَهُ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ . (بخاری باب من اجاز طلاق الثلاث، ج: ۲، ص: ۷۹۱. مسلم، ج: ۱، ص: ۴۸۹. ابو داؤد، ص: ۳۰۵)

ژباړه: اې د الله رسوله ﷺ! که زه دا د ځان سره وساتم نو ما پر دې باندي درواغ وویل د دې ښځه وروسته ئې درې طلاقه ورکړه مخکي د دې ښځه چي نبي کریم ﷺ حکم ورته وکړي.

۲ - دلیل:

امام نووي ﷫ د امام جریر طبري ﷫ په حواله لیکلي دئ چي دا واقعه د ۹هـ کال ده او د دې واقعې په باره کي په ابو داؤد کي تصریح ده چي نبي کریم ﷺ دا طلاقونه نافذ کړل، د روایت الفاظ دا دي:

فَطَلَّقَهَا ثَلَاثَ تَطْلِيْقَاتٍ عِنْدَ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ فَاَنْفَذَهٗ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ. (ابو داؤد، ج:۱، ص: ۳۰۶)

همدغه (عويمر عجلاني) د نبي كريم ﷺ په شته والي كي درې طلاقه وركړه او نبي كريم ﷺ هغه نافذ كړل.

په دې حديث كي دا صراحت دئ چي نبي كريم ﷺ د عويمر عجلاني رضي الله عنه په يوه مجلس كي وركړي درې طلاقه نافذ كړل دا د دې ښكاره دليل دي چي په يوه مجلس كي وركړي درې طلاقه درې شمېرل كېږي.

۳- دليل:

د حضرت محمود بن لبيد رضي الله عنه په روايت كي ذكر دي چي:

اُخْبِرَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ اِمْرَاَتَهٗ ثَلَاثَ تَطْلِيْقَاتٍ جَمِيْعًا فَقَامَ غَضْبَانَ. (نسائي، ج:۲، ص: ۹۹، مشكوة، ص: ۲۸۴)

ژباړه: رسول الله ﷺ ته د يوه سړي په باره كي وويل سوه چي هغه خپلي ښځي ته درې طلاقه يو ځاى وركړي دي، نو رسول الله ﷺ د غوسې په حالت كي ولاړ سو.

د دې حديث څخه دا معلومه سوه چي درې طلاقه يو ځاى وركول ښه كار نه دئ څنگه چي امام ابوحنيفه رحمه الله او امام مالك رحمه الله فرمايي: پر دې سربېره نبي كريم ﷺ هغه كالعدم نه وبلل. ابن القيم رحمه الله د ابوبكر بن العربي رحمه الله په حواله ليكي چي "فَلَمْ يَرُدَّهُ النَّبِيُّ ﷺ بَلْ اَمْضَاهُ" (تهذيب السنن، ج: ۳، صـ: ۱۲۹) يعني نبي كريم دا (درې طلاقه يو ځاى) رد كړي نه دي بلكي نافذ ئې كړل.

۴ - دليل:

حضرت رکانه ﷺ خپلي ښځي ته "طلاق بته" ورکړي او ورته ئې وويل چي ما د یوه طلاق اراده کړې ده، پر دې باندي نبي کریم ﷺ ده ته قسم ورکړي او ځني و ئې پوښتل "وَ اللهِ مَا اَرَدْتَّ اِلَّا وَاحِدَةً" چي آیا تا یوازي د یوه طلاق اراده کړې وه؟ "فَقَالَ رُکَانَة: وَ اللهِ مَا اَرَدْتُّ اِلَّا وَاحِدَةً" حضرت رکانه ﷺ وويل چي په الله ﷻ قسم ما د یوه طلاق اراده کړې وه. "فَرَدَّهَا اِلَيْهِ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ" نو رسول الله ﷺ ده ته خپله ښځه ورو سپارل. (ابو داؤد، ص: ۳۰۰. مشکوة، ص: ۲۸۴)

- ❖ د "بته" په لفظ سره درې طلاقه هم ورکول کېږي او یو هم ورکول کېږي نو ځکه رسول الله ﷺ ده ته قسم ورکړي. که چیري درې طلاقه د یوه رجعي په حکم کي وای نو دلته قسم ورکولو ته ضرورت نه وو ځکه چي رجوع خو هغه بیا هم کولای سوای.
- ❖ پر دې موضوع دلایل نور هم ډېر دي لیکن د اوږدوالي د بېرې ځخه پر همدې څلورو اکتفاء کوو.

د غیر مقلدینو د دلایلو جوابونه

د غیر مقلدینو لومړی دلیل:

په ابو داؤد او بیهقي کي ذکر دئ چي حضرت رکانه ﷺ خپلي ښځي ته درې طلاقه ورکړي وه او نبي کریم ﷺ هغه ته د رجوع حکم کړی وو.

جواب:

دا حدیث ضعیف دئ؛ ځکه چي په دې کي بعض بني رافع مجهول راوي دئ. په مستدرک حاک کي درې مجهول راوي تعین په محمد بن عبید الله بن ابی رافع سره سوی دئ کوم ته چي امام بخاري رحمه الله او امام ابو حاتم رحمه الله منکر الحدیث ویلي دي. ابن معین رحمه الله وایي: "لَیْسَ بِشَیْءٍ" دار قطني رحمه الله وایي: "مَتْرُوْکٌ". (میزان الاعتدال، ج: ۳، ص: ٦٣۵. تهذیب التهذیب، ج: ۹، ص: ۳۲۱)

په اصل کي حضرت رکانه رضي الله عنه طلاق بته ورکړی وو نو بعضو راویانو د روایت بالمعنی په وجه طلاق ثلاثه ویلی. ابو داؤد پر دې حدیث باندي "باب فی البتة" قائم کړی دئ او همدې ته ئې راجح ویلي دئ.

د غیر مقلدینو دوهم دلیل:

په مسند احمد او بیهقي کي د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دئ چي حضرت رکانه رضي الله عنه خپلي ښځي ته په درې طلاق ورکولو سره ډېر پښېمانه سو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه ته د رجوع حکم وکړي.

جواب:

دا حدیث هم ضعیف دئ ځکه چي د دې په سند کي محمد بن اسحاق او داؤد بن حصین دواړه راویان ضعیف دي.

د غیر مقلدینو دریم دلیل:

په مسلم شریف کي ذکر دئ چي طاؤس د ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کوي چي د رسول الله صلی الله علیه وسلم، حضرت ابوبکر او د حضرت عمر رضي الله عنهما د خلافت په اولو دوو کلو کي یو ځای درې طلاقه یو طلاق شمېرل کېدي.

جواب:

حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباري کي د دې اته (۸) جوابونه لیکلي دي د هغو څخه دوه دا دي:

لومړی جواب دا دئ چي دا روایت د طاؤس وهم دئ، طاؤس په دې کي متفرد دئ. د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نور ثقه شاګردان دا روایت کوي چي ابن عباس رضي الله عنه درې طلاقه درې بلل. ابن عبدالبر مالکي رحمه الله فرمايي چي "هٰذِهِ رِوَايَةٌ وَهْمٌ وَ غَلَطٌ". (الجوهر النقي علي البیهقي، ج: ۷، ص: ۳۳۷) امام احمد رحمه الله فرمايي چي د ابن عباس رضي الله عنه ټولو شاګردانو د طاؤس د روایت خلاف روایت کړی دئ. (نیل الاوطار، ج: ٦، ص: ۲۴۷)

دوهم جواب دا دئ چي د حضرت ابن عباس رضي الله عنه فتوا د دې مخالفه ده. د کوم صحابي قول چي د هغه د روایت خلاف وي نو هغه روایت خو یا منسوخ بلل کېږي او یا مؤول.

د غیر مقلدینو څلورم دلیل:

په مجموعه فتاوی کي مولانا عبدالحی لکهنوی رحمه الله لیکي چي ښه دا ده چي هغه سړی (یو ځای درې طلاقه ورکولو والا سړی) د یو شافعي عالم څخه پوښتنه وکړي او د هغه پر فتوا دي عمل وکړي.

جواب:

په دې کي د شافعیانو او د حنفیانو هیڅ اختلاف نه سته، ټوله د درې طلاقو د وقوع قائلین دي. دا فتوا د جمادی الاولی ۱۲۹۰ هـ ده د دې څخه وروسته په جمادی الاولی ۱۳۰۱ هـ کي د مولانا فتوا د جمهورو سره موافق خپره سول چي په مجموعه فتاوی ج، ۱، ص: ۲۹۳ کي موجوده ده او همدا ډول په عمدة الرعایة شرح وقایه ج: ۳، ص: ٦۳ کي هم مولانا د جمهورو موافق لیکلي دئ.

د قربانۍ یوازي درې (۳) ورځې دي

۱-دلیل:

مَالِکٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ رضي الله عنه قَالَ: اَلْاَضْحٰی یَوْمَانِ بَعْدَ یَوْمِ الْاَضْحٰی. (مؤطا امام مالک، ص:۴۹۷. مشکوة، ص: ۳۳۱)

ژباړه: امام مالک رحمه الله روایت کوي د حضرت نافع څخه هغه د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه چي هغه وفرمایل: د قربانۍ درې (۳) ورځې دي: ۱۰، ۱۱، ۱۲ذی الحجه.

۲- دلیل:

اَنَّ عَلِیَّ بْنَ اَبِیْ طَالِبٍ رضي الله عنه کَانَ یَقُوْلُ: اَلْاَضْحٰی یَوْمَانِ بَعْدَ یَوْمِ الْاَضْحٰی. (السنن الکبری للبیهقی، ج:۹، ص: ۲۹۷. بیروت)

ژباړه: حضرت علي رضي الله عنه وفرمایل: د قربانۍ درې (۳) ورځې دي: ۱۰، ۱۱، ۱۲ذی الحجه.

۳- دلیل:

حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وفرمایل:

اَلْاَضْحٰی یَوْمَانِ بَعْدَ یَوْمِ النَّحْرِ. (الجوهر النقی، ج: ۷، ص: ۲۹۶)

ژباړه: د اختر څخه وروسته د قربانۍ یوازي دوې (۲) ورځې دي.

۴- دلیل:

قَالَ: اَحْمَدُ اَیَّامُ النَّحْرِ ثَلَاثَةٌ مِنْ غَیْرِ وَاحِدٍ مِنْ اَصْحَابِ رَسُوْلِ اللهِ صلی الله علیه وسلم. (المغنی لابن قدامه، ج: ۱۱، ص: ۱۱۴)

ژباړه: (د امام بخاري رحمه الله استاذ) امام احمد رحمه الله وفرمایل: قربانۍ یوازي درې (۳) ورځي ده او د رسول الله ﷺ د بې شمېره صحابه کرامو رضی الله عنهم څخه همدا مروي ده.

په دواړه لاسو د روغبړ کولو ثبوت

په هیڅ حدیث کي داسي نه سته چي "یوازي په راسته لاس مصافحه وکړئ، یا ئې په دواړو لاسو مه کوئ" په دواړو لاسو مصافحه کول ښه کار دئ.

۱- دلیل:

بَابُ الْمُصَافَحَةِ. وَ قَالَ ابْنَ مَسْعُوْدٍ رضی الله عنه عَلَّمَنِی النَّبِیُّ ﷺ التَّشَهُّدَ وَ کَفِّیْ بَیْنَ کَفَّیْهِ. (بخاری، باب المصافحة)

ژباړه: دا باب د مصاحفې (روغبړ کولو) په بیان کي دئ او حضرت ابن عباس رضی الله عنه وفرمایل چي ما ته نبي کریم ﷺ التحیات را زده کړه په داسي حال کي چي زما ورغوی د نبي کریم ﷺ د دواړو ورغوو په مینځ کي وو.

۲- دلیل:

اِبْنِ مَسْعُوْدٍ رضی الله عنه یَقُوْلُ: عَلَّمَنِیْ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ وَ کَفِّیْ بَیْنَ کَفَّیْهِ التَّشَهُّدَ کَمَا یُعَلِّمُنِی السُّوْرَةَ مِنَ الْقُرْآنِ. اَلتَّحِیَّاتُ لِلّٰهِ وَ الصَّلَوَاتُ وَ الطَّیِّبَاتُ. اَلسَّلَامُ عَلَیْکَ اَیُّهَا النَّبِیُّ وَ رَحْمَةُ اللهِ وَ بَرَکَاتُهُ. اَلسَّلَامُ

عَلَيْنَا وَ عَلٰى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِيْنَ. اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَ اَشْهَدُ اَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ. (بخاري، ج: ۲، ص: ۹۲۶، باب الاخذ باليدين)

ژباړه: حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمايي چي ما ته حضور اقدس صلی الله علیه وسلم په داسي حال کي التحيات را و ښوول چي زما ورغوی د نبي کريم صلی الله علیه وسلم د دواړو ورغوو په مينځ کي وو او التحيات ئې داسي را زده کړل لکه څنګه چي به ئې د قرآن کريم سورتونه را زده کول. "اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ..."

۳- دليل:

بَابُ الْاَخْذُ بِالْيَدَيْنِ. وَ صَافَحَ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ ابْنِ الْمُبَارَكَ رحمه الله بِيَدَيْهِ. (بخاري، ج: ۲، ص: ۹۲۶)

ژباړه: امام بخاري رحمه الله په دواړو لاسو د مصافحې په باب کي فرمايي چي حماد بن زيد رحمه الله عبدالله بن مبارک رحمه الله سره په دواړو لاسو مصافحه وکړه. (دواړه د امام بخاري رحمه الله استاذان دي)

مخلوق ته "مولانا" ويل

۱- دليل:

آيت کريمه: ﴿وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰىهُ﴾ (سورة النحل، آيت: ۷۶)

ژباړه: "هغه پر خپل بادار باندي بوج دئ". الله تعالى د غلام بادار ته" مولا" ويلي دئ.

۲ - دليل:

حدیث: رسول الله ﷺ حضرت زید بن حارثه رضی الله عنه ته وفرمایل: "اَنْتَ اَخُوْنَا وَ مَوْلاَنَا". یعني ته زموږ ورور او زموږ مولا یې. (بخاري، ج: ۱، ص: ۵۲۸. مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۷، ص: ۵۳۳)

۳ - دلیل:

حدیث: رسول الله ﷺ غلامانو ته وفرمایل چي هغوی خپل بادار ته "سَیِّدِي و مَولاَي" ووایي. (بخاري، ج: ۱، ص: ۳۴۶)

۴ - دلیل:

امام حسن بصري رحمه الله ته خلکو مولانا الحسن ویل. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۸، ص: ۳۰۶. تهذیب التهذیب، ج: ۲، ص: ۲۶۳)

لهذا یو عالم ته "مولانا" ویل بالکل صحیح دئ.

په سورة الحج کي یوازي یوه لومړۍ سجده ده

زموږ په مذهب په سورة الحج کي یوازي لومړۍ یوه سجده ده، ځکه چي د حدیثو څخه همدا ډول ثابته ده. په یوه صحیح صریح غیر معارض حدیث کي دا نه سته چي په سورة الحج کي دوې سجدې دي.
په سورة الحج کي پر یوې سجدې باندي یو څو دلایل ذکر کوو:

۱- دلیل:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی الله عنه قَالَ: فِي الْحَجِّ سَجْدَةٌ وَاحِدَةٌ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج: ۱، ص: ۴۶۴)

ژباړه: حضرت ابن عباس رضی الله عنه وفرمایل چي په سورة الحج کي یوه سجده ده.

۲- دلیل:

عَنْ سَعِيْدِ بْنِ جُبَيْرٍ رضی الله عنه اَنَّهُ كَانَ يَقُوْلُ: فِي الْحَجِّ سَجْدَةٌ وَاحِدَةٌ. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص: ۴۶۴)

ژباړه: حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه وفرمایل چي په سورة الحج کي یوه سجده ده.

۳- دلیل:

عَنْ سَعِيْدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَ الْحَسَنِ رضی الله عنهما قَالَا: فِي الْحَجِّ سَجْدَةٌ وَاحِدَةٌ، اَلْاُوْلٰى مِنْهَا. (مصنف ابن ابی شیبه، ج:۱، ص: ۴۶۴)

ژباړه: غیر مقلدین وایي چي په سورة الحج کي دوې (۲) سجدې دي پر دې خبره د دوی دوه دلایل دي.

د غیر مقلدینو د دواړو دلایلو جوابونه

د غیر مقلدینو لومړی دلیل:

عَنْ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ رضي الله عنه قَالَ: قُلْتَ يَا رَسُوْلَ اللهِ صلى الله عليه وسلم! فُضِّلَتْ سُوْرَةُ الْحَجِّ بِأَنَّ فِيْهَا سَجْدَتَيْنِ؟ قَالَ: نَعَمْ! وَ مَنْ لَمْ يَسْجُدْ فَلَا يَقْرَأْهُمَا. (ترمذی. ابوداؤد)

جواب:

دا حدیث ضعیف دئ؛ امام ترمذي رحمه الله هم دې حدیث ته ضعیف ویلي دئ. امام ترمذي رحمه الله فرمایي: "لیس اسناده بالقوی" (ترمذی، ج: ۱، ص: ۱۲۸) په دې حدیث کي ابن لهیعه او مشرح بن هاعان دواړه ضعیف راویان دي.

د غیر مقلدینو دوهم دلیل:

عَنْ عَمْرِو بْنَ الْعَاصِ رضي الله عنه قَالَ: اَقْرَأَنِيْ رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وسلم خَمْسَ عَشَرَةَ سَجْدَةً فِي الْقُرْاٰنِ مِنْهَا ثَلٰثٌ فِي الْمُفَصَّلِ، وَ فِيْ سُوْرَةِ الْحَجِّ سَجْدَتَيْنِ. (ابوداؤد. ابن ماجه)

دا حدیث هم ضعیف دئ؛ ځکه چي د دې حدیث په سند کي عبدالله بن منین مجهول راوي دئ. (میزان الاعتدال، ج: ۲، ص: ۵۰۸) او حارث بن سعید هم غیر معروف راوي دئ. (میزان الاعتدال، ج: ۱، ص: ۲۳۴) عبدالحق رحمه الله او ابن القطان رحمه الله دا حدیث ضعیف بللی دئ.

د خصي حیوان قرباني روا ده

ټول امت مسلمه وايي چي د خصي حیوان قرباني روا ده بلکي غوره ده. نبي کریم ﷺ خپله د خصي حیوان قرباني کړې ده لیکن د غیر مقلدینو څخه "مسعودي فرقه" چي ځان ته په نامه د "جماعة المسلین" وايي، دوی وايي چي د خصي حیوان قرباني روا نه ده. د خصي حیوان په باره کي واضح ممانعت په یوه حدیث کي هم نه دي راغلی، هیڅ داسي حدیث نه سته چي په هغه کي دا راغلي وي چي د خصي حیوان قرباني یوازي د رسول الله ﷺ خاصیت دئ. هیڅ داسي حدیث هم نه سته چي په هغه کي راغلي وي چي خصي حیوان معیوب دئ.

دلیل:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ رضي الله عنه قَالَ: ذَبَحَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمَ الذَّبْحِ كَبْشَيْنِ اَقْرَنَيْنِ، اَمْلَحَيْنِ، مُوْجَئَيْنِ. (ابوداؤد، ج:۲، ص: ۳۰، باب ما يستحب من الضحايا. مشکوة، ص: ۳۲۸، باب ما فی الاضحية)

ژباړه: د حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله ﷺ د عید الاضحی په ورځ د دوو (۲) خصي، ښکرو لرونکو، لویو پسو قرباني وکړه.

د قضاء حاجت په وخت کي قبلې ته مخ یا شا کول منعه دئ

۱- دلیل:

عَنْ اَبِیْ اَیُّوْبِ رضی الله عنه اَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه وسلم قَالَ: اِذَا اَتَیْتُمُ الْغَائِطَ فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَ لَا تَسْتَدْبِرُوْهَا بِبَوْلٍ وَ لَا غَائِطٍ. (بخاری، ج: ۱، ص: ۵۷. مسلم، ج: ۱، ص: ۱۳۰. ترمذی باب فی النهی عن الاستقبال. ابن ماجه باب الاستنجاء بالاحجار. و اللفظ لمسلم)

ژباړه: د حضرت ابو ایوب انصاري رضی الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چي کله تاسو بیت الخلاء ته راسي نو د قضاء حاجت په وخت کي قبلې ته مخ او شا مه کوئ.

۲- دلیل:

عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ رضی الله عنه عَنْ رَسُوْلِ اللهِ صلی الله علیه وسلم قَالَ: اِذَا جَلَسَ اَحَدُکُمْ عَلٰی حَاجَتِهٖ فَلَا یَسْتَقْبِلَنَ الْقِبْلَةَ وَ لَا یَسْتَدْبِرْهَا. (مسلم، ج:۱، ص: ۱۳۱)

ژباړه: د حضرت ابوهریرة رضی الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چي کله ستاسو څخه یو څوک د قضاء حاجت لپاره کښېني نو هغه دي هیڅکله قبلې ته مخ نه کوي او هیڅکله دي شا هم قبلې ته نه کوي.

۳- دلیل:

قَالَ اَبُوْ اَیُّوْبِ رضی الله عنه فَقَدِمْنَا الشَّامَ فَوَجَدْنَا مَرَاحِیْضَ قَدْ بُنِیَتْ قِبَلَ الْقِبْلَةِ فَنَنْحَرِفُ عَنْهَا وَ نَسْتَغْفِرُ اللهَ. (بخاری، ج: ۱، ص: ۵۷.

مسلم، ج: ۱، ص: ۱۳۰. ابو داؤد، باب کراهیة استقبال القبلة. ترمذی باب فی النهی عن الاستقبال)

ژباړه: حضرت ابو ایوب انصاري ﷺ فرمايي چي موږ چي کله شام ته راغلو نو موږ بيت الخلاء وليدل چي د قبلې خوا ته جوړي سوي وې، موږ به خپل اړخ بدلوي او د الله ﷻ څخه به مو استغفار کوي.

د پورته ذکر سوو حديثو څخه دا معلومه سول چي د قضاء حاجت په وخت کي د عذر څخه پرته قبلې ته مخ يا شا کول په هر صورت کي ناروا دئ که په آبادي کي وي که په صحرا کي وي. نبي کريم ﷺ د دې څخه په سختي سره ممانعت کړی دئ، همدا وجه ده چي صحابه کرام ﷺ د قضاء حاجت په وخت کي د دغه کار څخه پرهيز کوي. او که چيري به بيت الخلاء د قبلې پر خوا جوړه سوې وه نو دوی په خپل اړخ بدلوي. ليکن د دې صحيح، صريح، مرفوع حديثو پر خلاف غير مقلدين وايي چي د قضاء حاجت په وخت کي قبلې ته مخ يا شا کول بالکل روا ده مکروه هم نه ده.

تقليد شخصي واجب دئ

يو د هيڅا تقليد نه کول يعني غير مقلد کېدل دئ پر دې ډول انسان د خپل نفس تابع کېږي، کومه مسئله يا کوم حديث چي ئې ځنگه زده کړي هغه ډول ور باندي عمل کوي. په هندوستان کي د انگرېزانو د راتگ څخه وروسته غير مقلدين پيدا سوه د دې څخه مخکي غير مقلدين نه وه.

دوهم تقليد کول دئ يعني يو سړی د يو فقيه، امام، مجتهد پر علم باندي اعتماد کوي. بناء پر دې چي هغه به په شرعي مسايلو د

قرآن او د حدیث په رڼا کي صحیح پوه سوی وي نو د دې فقیه، مجتهد د مسایلو اتباع کوي په داسي حال کي چي دی دا حق بولي او هغه مجتهد ته عقیده لري نو د هغه څخه د دلیل طلب کولو پرته د هغه اتباع کوي که څه هم پر خپل ځای د هغه مجتهد سره پر هغه مسئلو باندي دلایل موجود وي. اوس که یو څوک د یوه فقیه تقلید نه کوي بلکي یوه مسئله د یوه مذهب څخه اخلي، بله مسئله د بل مذهب څخه، په زړه کي چي یې هره مسئله خوښه سول هغه واخلي دې ته تقلید مطلق ویل کېږي او دا د گمراهۍ لوی سبب دئ. ځکه چي دا هم د غیر مقلدینو په شان د نفس غلام سي کومه مسئله چي ئې د زړه خوښه سي هغه اخلي. څنګه چي ډاکټر اسرار احمد او د هغه تربیه سوی شیبا احمد. داکټر اسرار احمد په خپلي میاشتني رسالې میثاق ص: ۵۰ ستمبر، ۱۹۸۲ ﷺ کي لیکي دئ چي: "زه د پنځو نیم مقلد یم. څلور خو د اهل سنت په اتفاق څلور امامان دي او پنځم امام بخاري دئ" د پنځو په دائرې کي ئې د نیم مقلد نوې فقهي اصطلاح جوړه کړه د تقلید مطلق په سبب خپله هم گمراه سو او نور ئې هم گمراه کوي. (که څه هم د دوی دوو د گمراه کېدو لوی سبب دا دئ چي دا دوه حضرات په عقائدو کي د مودودي پیروي کوي)

او که د یوه فقهي امام تقلید وکړل سي نو دې ته تقلید شخصي ویل کېږي. د یوې فقهي پابندي واجبه ده کنې نو انسان د خود غرضي په دام کي اخته کېدلای سي.

د تقلید ضرورت ځکه پیدا سو چي خلک د نفس پیروی شروع نه کړي او گمراهان نه سي. د لویو امامانو څخه مخکي د "خیر القرون" دور وو هلته به خلکو د دې پر ځای چي خپله خوښه وچلوي د صحابه

کرامو رضي الله عنهم څخه به ئې پوښتل د دې څخه وروسته يا به خپله مجتهدين وه او يا به ئې د يو امام تقليد کوي.

تعجب خو پر دې خبره دئ چي ټول ائمه محدثين مقلدين وه. امام بخاري، امام مسلم، امام ترمذي، امام ابن ماجه، امام نسائي، امام بيهقي رحمة الله عليهم دوی ټولو د امام شافعي تقليد کوي او امام ابو داؤد د امام احمد بن حنبل رحمه الله تقليد کوي او محدث يحيی بن معين، محدث يحيی بن سعيد القطان، محدث وکيع بن جراح، محدث امام طحاوي، محدث امام زيلعی او محدث يحيی بن ابی زائده رحمة الله عليهم مسلکه وه. کله چي غير مقلدين زموږ د مقلدينو علماوو د قرآن کريم ترجمه معتبره نه ګني نو بيا د هغوی پر مرتب کړو احاديثو باندي په کوم دليل باور کوي؟ د حديث په کتابو کي د مرتب سوو احاديثو ټوله راويان د يوه نه يو امام مقلدين وه. د تقليد پر وجوب باندي د قرآن او حديث څخه ډېر دلايل سته د دې د مطالعې لپاره د مفتي محمد تقي عثماني صاحب کتاب "د تقليد شرعي حيثيت" خامخا وواياست.

ماخذ و مراجع

۱. بخاري. قدیمي کتب خانه / کراچي.
۲. مسلم. قدیمي کتب خانه / کراچي.
۳. ابو داؤد. ایچ ایم سعید کمپني.
۴. ترمذي. قدیمي کتب خانه / کراچي.
۵. نسائي. قدیمي کتب خانه / کراچي.
۶. ابن ماجه. المیزان.
۷. مؤطا امام مالک رح. قدیمي کتب خانه / کراچي.
۸. مؤطا امام محمد رح. قدیمي کتب خانه / کراچي.
۹. طحاوي. مکتبه رحمانیه / لاهور.
۱۰. مصنف ابن ابی شیبه رح. مکتبه امدادیه / ملتان.
۱۱. مشکوة. قدیمي کتب خانه / کراچي.
۱۲. میزان الاعتدال. مکتبه دار المعرفة/بیروت –لبنان.
۱۳. کتاب الآثار. امدادیه / ملتان.

د تعلیم الاسلام راډیو د ویب پاڼي له خوا
www.Taleemulislam-radio.com

د پوهي خپرندويي ټولني چاپ سوي آثار:

- په اسلام کي د ږیري حکم
- د قبر د عذاب حقیقت
- د اسلامي نومونو لارښود
- د ملغلرو امیل
- د سرور کائنات ﷺ یادونه
- د انځورګر راز
- کندهاري شعراء (۴ټوکه)
- بایزد روښان او د هغه پاڅون
- دوه صوفي شاعران
- د اسلامي معلوماتو ذخیره
- وروستی وصیت
- د نیکیو غرونه